

O PALEONTOLOGIE A „OMULUI ETERN”: ARHEOLOGIA PALEOLITICULUI DIN ROMÂNIA

Mircea Anghelinu

THE PALEONTOLOGY OF "EVERLASTING HUMAN". THE ARCHAEOLOGY OF PALEOLITHIC IN ROMANIA

Abstract

The paper critically reviews the basic theoretical premises that lead the current practice of Romanian Paleolithic archaeology. The author emphasizes that, while the theoretical background of the entire prehistoric archaeology in Romania belongs to the humanities, the practice seems rather close to paleontology and geology. This conflicting attitudes stem from the dominant culture-history paradigm core, which excessively stresses the unity of human condition and the normative content of the human behavior. These uniformitarian view leaves a little room for the actual cultural variability in the past and endow archaeology the simple mission of measuring the differences in the past material cultures simply on typological grounds.

The unwise faith in the “eternal man” shrinks the critical awareness concerning the peculiarity of hunter-gatherer behavior and also hides the lack of a true middle-range theory. In the absence of this “Rosetta stone” - as Binford put it - the interpretation of human behavior in the past is left to common-sense (i.e. archaeologists’ intuition and perspicacity). That in turn explains the simplicity of archaeological reconstruction in what concerns settlements systems, population movements or technological choices, which could be all easily dismissed on ethnographical grounds. As a matter of fact, these interpretations are usually avoided precisely because no coherent theoretical models are available. The only task left for archaeologists is the never-ending assemblage description and the continuous improvement of the chrono-taxonomic system. The author criticizes the paleontological research model and advocates for a more ethnographically-inspired humanistic approach.

Keywords: paleolithic archaeology, history of archaeology, paleontology, research paradigms

Cuvinte-cheie: arheologia paleoliticului, istoria arheologiei, paleontologie, paradigme științifice

În anii din urmă, cercetarea paleoliticului din România s-a bucurat de apariția câtorva sinteze (într-o enumerare ce nu se dorește exhaustivă, amintim Chirica, Borzic, Chetaru 1996; Păunescu 1998, 1999a, 1999b, 1999c, 2000, 2001a, 2001b; Căciuraru 1999; Chirica 2001; Chirica, Borzic 2005) unele organizate sub forma unor repertorii exhaustive, de dimensiuni impresionante, altele cu deschidere monografică regională. În ciuda notabilelor diferențe de conținut, determinate în bună măsură de obiectivele urmărite în redactarea lucrărilor respective, dar și de opiniile științifice inevitabil variate ale autorilor lor, textele

amintite sugerează că arheologia paleoliticului a ajuns cumva la vârsta unui bilanț. Într-adevăr, după aproape un secol de cercetare sistematică a acestei perioade, volumul de informație asupra societăților paleolitice este deja important, iar calitatea acestora în permanentă ameliorare.

Din nefericire, în ciuda incrementalismului și optimismului afișat ocazional, conținutul lucrărilor amintite a sfârșit prin a evidenția fortuit și o serie de neîmpliniri: cunoașterea inegală a paleoliticului din toate regiunile țării, cronologia absolută firavă, raritatea inițiativelor de cercetare sistematică a

paleomediului și a geocronologiei cuaternare - și, în general a relațiilor om-mediu -, lipsa preocupărilor pentru organizarea socială paleolitică etc.. Acestei serii cu care, îmi exprim convingerea, ar fi de acord majoritatea specialiștilor din domeniu, îi lipsește, însă, în opinia noastră cel puțin un aspect, de altfel în bună măsură capabil să explice și majoritatea neajunsurilor de mai sus: *dezorientarea teoretică* și pandantul ei, *incoerența și lipsa de profunzime analitică a metodelor și tehnicilor de cercetare*, care, alături de eșecurile și erorile inerente de interpretare istorică la care au condus, au sfârșit și prin a crea o imagine publică defavorabilă cercetării acestei perioade. În fapt, vizibilitatea scăzută a disciplinei în cadrul comunității arheologice și în cadrul mai larg al societății românești, cu efecte imediate în finanțarea derizorie a cercetărilor în domeniu, se datorează în bună măsură stângăciei nefirești cu care arheologia paleoliticului își concepe și își duce la bun sfârșit - inclusiv prin exploatarea muzeistică pentru publicul larg - proiectele de cercetare.

Am semnalat și cu alte ocazii stadiul nesatisfăcător al teoriei și practicii arheologice românești în privința cunoașterii perioadei paleolitice (Anghelinu 2000a, 2000b). Am încercat, totodată, să evidențiem și o parte din motivele care au condus la această stare de fapt, în bună măsură comune pentru ansamblul cercetării preistorice românești (Anghelinu 2004). În cele ce urmează, am dori să aprofundăm câteva din rațiunile cu deosebire relevante în explicarea retardării teoretice a cercetării paleoliticului. Observațiile noastre intenționează să adâncească și să completeze inițiativele sintetice mai sus menționate - care de altfel, le-au și inspirat -, deși dintr-o perspectivă ceva mai critică. Considerăm că, dincolo de climatul neprietenos, generat de priorităților ideologice specifice societății românești moderne, stadiul precar al studierii paleoliticului din România se datorează, în profunzime, statutului său epistemologic și metodologic. Convențional, acest statut, exprimat cu limpezime în urmă cu o jumătate de veac¹,

s-ar afla la frontiera dintre științele naturii și cele sociale. Însă această declarație disimula cu greu, atunci ca și acum, preferința reală pentru o cercetare a paleoliticului în plan practic înfeudată geologiei și paleontologiei stratigrafice, foarte departe de rigorile proprii unei științe sociale. Desigur, opțiunea pentru științele naturale era firească în primele decenii de organizare a disciplinei. Nu numai că mediul natural și geologia Cuaternarului ofereau cadrul natural al evoluției societăților paleolitice, dar chiar și primele dificultăți practice, acute, întâlnite de arheologi în siturile paleolitice se legau mai degrabă de modul de formare naturală a siturilor arheologice, așadar în primul rând de criteriile de funcționare a lumii naturale (acumulare, eroziune etc.), decât de viața socială a comunităților umane paleolitice, considerată, de altfel abuziv, relativ simplu de reconstituit. Însă, perfect explicabil într-un anumit stadiu de evoluție a cunoașterii, acest model de cercetare, pe care îl considerăm, în esență, *paleontologic*, nu numai că a continuat să se manifeste cu vivacitate, dar a eșuat chiar, în ultimele decenii, într-un manierism rigid. Capodopere ale narațiunii aride și ale descrierilor tehnice, studiile dedicate perioadei paleoliticului în România, adevărate taxonomii naturaliste, ar putea stârni, prin naivul lor simț al ordinii, invidia sinceră a filateliștilor. Modelul paleontologic a facilitat deriva cercetării paleoliticului din România în afara perimetrului - de altfel generos - al istoriei și inhibă în continuare orice apropiere de câmpul științelor sociale.

Ne propunem, așadar, să aruncăm o privire curioasă asupra mecanismului care susține acest sistem de cercetare și interpretare. În ciuda unor convingeri răspândite, pe care practica le-a cimentat adânc în spiritul cercetării românești, ne încăpățânăm să credem că omul paleolitic poate fi cunoscut prin mijlocirea arheologiei, codul geologic al narațiunii arheologice poate fi rafinat, iar „paleontologia” culturală nu reprezintă o fatalitate, ci rezultatul unui complex de circumstanțe care țin în mai mare măsură de evoluția cercetării științifice românești, decât de limitele intrinseci ale documentației arheologice.

Înainte de a ne explora componentele teoretice și metodologice ale modelului

¹ “Și dacă pentru înțelegerea antropozoicului... vom face apel la științele naturii, științele sociale sunt acelea cărora trebuie să le cerem sprijinul pentru lămurirea istoriei începuturilor societății omenești.” (Nicolăescu-Plopșor 1956: 34).

paleontologic, vom poposi puțin asupra climatului în care s-a dezvoltat aceasta. Atmosfera generală indiferentă, chiar ocazional ostilă, a avut un impact decisiv asupra evoluției acestei subdiscipline arheologice.

1. SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ȘI CERCETAREA PALEOLITICULUI

Cu mai bine de două decenii în urmă, B. Trigger propunea o diviziune a tradițiilor arheologice în colonialistă, imperialistă și naționalistă (Trigger 1984). Arheologiile astfel definite nu erau decât expresii ale anumitor contexte socio-politice și ale ideologiilor dominante de le corespundeau. Acestea din urmă determinau nu numai preferințele tematice și discursul disciplinei, proprii unui anumit climat politic, dar afectau chiar și conținutul metodologic al practicii arheologice. Diviziunea propusă de reputatul istoric al arheologiei nu presupunea, desigur, că simbioza sau măcar conviețuirea acestor tendințe în sânul unei unice tradiții nu era posibilă: naționalismul poate îmbrăca deseori forme de „mesianism” cultural și, ca atare, dimensiuni universaliste, imperialiste. Arheologia franceză, de exemplu, pare a manifesta cel puțin intermitent aceste simptome (Cleuziou *et. al.* 1991, Demoule 1999). Cu toate acestea, doar una dintre direcțiile mai sus amintite se recomandă, de obicei, ca dominantă.

În ceea ce o privește, tradiția arheologică românească s-a înregimentat fără revoltă schemei propuse de Trigger, la categoria arheologii *naționaliste*. Pentru a evita reacțiile reflexe la invocarea acestui termen, suntem nevoiți să precizăm că sintagma de „arheologie naționalistă” nu presupune neapărat subsumarea discursului arheologic unei ideologii oficiale, ci o simplă structurare a disciplinei în jurul anumitor priorități de cercetare, cum ar fi istoria, reală sau imaginată, a unui grup etnic modern. Dacă tendințele agresiv etnocentriste sau parteneriatul deschis cu ideologiile oficiale nu lipsesc, ele nu sunt neapărat caracteristica definitorie a acestui tip de arheologie: pur și simplu, arheologia naționalistă este proprie statelor de mică anvergură culturală și politică, incapabile să-și asume, între liniile de forță ale geopoliticii, un discurs istoric universalist. În alți termeni, ele se apleacă rar, inclusiv din

considerente practice, asupra istoriei globale a umanității, preferând să aprofundeze cunoașterea trecutului propriei națiuni și lăsând discursul privind omenirea tradițiilor arheologice „imperialiste”, capabile și interesate să se identifice cu o astfel de generoasă misiune. De altfel, arheologiile naționaliste reprezintă principala formă de organizare a cercetării arheologice pe mapamond, iar România nu oferă decât unul dintre numeroasele exemple. Ce-i drept, este unul tipic: nașterea arheologiei românești a fost condiționată intim de avatariile ideologiei naționale, iar arheologia, ca și istoria, a funcționat permanent ca o funcție a acestui mod de autoreprezentare a națiunii române².

Ar fi cu totul eronat reducerea acestei dependențe față de naționalism la cazurile de subordonare zeloasă, interesată sau naivă, dar explicită. Dimpotrivă, ea s-a concretizat la un nivel mult mai subtil, ca intimidare a misiunii naționale de cunoaștere a arheologiei, camuflată sub crusta depusă timp de decenii prin perpetuarea rutinieră a unui tip de cercetare, cel cultural-istoric, născut sub zodia naționalismului interbelic, dar tot mai puțin conștient de acest statut. Configurată ca ramură a cercetării

² Rememorarea succintă a câtorva etape nu este inutilă (pentru o tratare mai detaliată, vezi Anghelinu 2004). Secolul al XIX-lea, dominat de obsesia latinității poporului român promovează interesul anticaristic pentru rămășițele lumii clasice. Începutul secolului XX, jalonat de Marea Unire, dar și de fermentul naționalist interbelic, reorientează cercetarea arheologică (prin I. Andrieșescu, V. Pârvan și elevii lor) către proto- și preistorie, considerată de acum la fel de evocatoare pentru nașterea individualității etnice românești ca și colonizarea romană. În primele decenii postbelice, eforturile marxismului de a subsuma cercetarea arheologică unui discurs istoric deliberat universalist - prin atenția acordată succesiunii formațiunilor social-economice - eșuează rapid într-o stranie versiune de naționalism indigenist materialist-dialectic. După 1965, refacerea liniei politicii oficiale resuscitează idealurile naționaliste interbelice, încurajând și arheologia să exalte, uneori până la grotesc, virtuțile unice ale românismului. După 1989, asediul ideologic al Uniunii Europene și permeabilitatea frontierelor culturale a contribuit la deruta și confuzia discursului naționalist, fără a reuși, deocamdată, înlocuirea sa perenă cu alt set de valori de grup. Este limpede că, atâta vreme cât societatea românească rămâne să graviteze în jurul idealurilor primei modernități, cea a secolului al XIX-lea, discursul naționalist va continua să domine reprezentarea populară a identității de grup pentru români, iar arheologia îi va ține prevenitor trena.

umaniste, arheologia preistorică a devenit rapid (și a rămas constant) un izvor de validări istorice pentru vechimea, continuitatea sau geniul cultural al poporului român. Această menire o oferit soclul ideologic pentru o cercetare care, desigur, în practica sa empiristă, cotidiană, nu conștientiza permanent riscul sau parteneriatul de traseu la care subscria, dar care se lăsa *de facto* prea puțin atrasă în afara parcelei naționale, evitând aproape instinctiv orice relativizare a etnocentrismului său funciar.

Care este, însă, legătura dintre acest profil naționalist al arheologiei românești și cercetarea paleoliticului? În opinia noastră, ea este directă și profundă și explică atât lipsa de popularitate a cercetării acestei perioade, cât și, într-o instanță secundă, conținutul teoretic și metodologic al acestei subramuri a arheologiei preistorice.

În primul rând, ermetismul și anodinitatea culturii materiale paleolitice o făceau pe aceasta cu greu ilustrativă pentru trecutul geniului etnic românesc. Ideologia națională ar fi găsit prea puține foloase de tras de pe urma unor fruste pietre cioplite. În fapt, cultura materială a paleoliticului nu era interesantă pentru discursul naționalist, decât în măsura în care putea susține diverse protocronisme³. Dacă paleoliticienii români nu erau în stare să prezinte primatul sau realizările unicate ale comunităților paleolitice de pe teritoriul României, activitatea lor avea puține șanse să stârnească interesul unui public obișnuit cu ideea obtuză a „strămoșilor” din preistorie. Într-adevăr, ideea continuității este foarte selectivă și, în domeniul preistoriei, ea se oprește de obicei în fața vitrinelor cu ceramică Cucuteni. Umanitate exotică, vânătorii paleolitici erau

fundamental străini valorilor „ireductibil țărănești” ale poporului român: agropastoralismul și legătura cu pământul cultivat - *recte* continuitatea -, geniul estetic expus în artizanatul popular, eventual religia creștină etc. Majoritatea acestor trăsături puteau fi, la limita delirului naționalist, extrapolate către culturile protoistoriei, ba chiar către cele neolitice, dar erau de negăsit în paleolitic.

Mai mult, nici măcar imuabilitatea naturii umane, esențială pentru orice încercare de definire a culturii în general și a celei naționale în particular, nu putea fi statuată pentru paleolitic, ev înnegurat, populat de ființe hibride⁴, prea puțin recomandabile în susținerea gloriosului arbore genealogic național. O schiță fugară a epocii era necesară și suficientă pentru afirmarea neîntreruptei continuități de locuire a (de altfel fortuitului) spațiu național modern. Unificând codul naturii cu cel al culturii, această formă de umanitate, preambul evolutiv al istoriei ca narațiune a faptelor și evenimentelor, nu stârnea impresia preliminară de familiar ușor exotic, fundamentală pentru cel ce dorește să povestească istoria: excesul de exotic, adică lipsa unor parametri familiari minimi, mai degrabă descurajează decât îmbie amatorul de istorie, oricând dispus să evacueze din perimetrul „culturii” intervențiile supărătoare ale „naturii”. Spațiul paleoliticului rămânea, astfel, liber pentru a fi populat de stereotipuri.

În ciuda zerourilor atașate scrupulos diagramelor din muzee, omul paleolitic, trăia, în fapt, în *illo tempore*, o ființă mitică fără de care istoria, în cele din urmă, nu putea fi imaginată, dar de care îl despărțea o inerentă diferență de calitate. Nici codul narativ, nici imprecizia cronologică funciară a schiței perioadei nu erau

³ „Cazul Bugiulești”, rămas captiv în ambiguitate, ne vine primul în minte. Lui i se adaugă descoperirea - unicat în plan european - a unui *Homo sapiens* în context musterian în depozitele din Peștera Muierilor. Aceste protocronisme sunt prompt semnalate, inclusiv (sau mai ales) în lucrările de popularizare (vezi, de exemplu, Nicolăescu-Plopșor 1965). În aceeași lucrare, sunt „rădăcinile istoriei patriei” cele dezgropate la Bugiulești. Nu insistăm aici asupra orientării naționaliste a autorului însuși, care preferă traducerea aproximativă a lexicului tipologico-funcțional francez și chiar propune o schemă de evoluție culturală diferită de cea occidentală. Căutarea originalității are și efecte ironice, cum ar fi apropierea noii scheme de cea mai veche...sovietică!

⁴ Această imagine, sistematic opusă celei a oamenilor „istorici” - ai căror primi primii exponenți sunt agricultorii neolitici -, nu este proprie doar arheologiei românești. Dimpotrivă, pentru o mare parte a comunității științifice și pentru publicul larg european, omul paleolitic este mai degrabă o „creatură ecologică”, decât un „actor social”. Dezvoltarea științifică a arheologiei paleoliticului, privind consecvent către singurul țarm aparent sigur, cel al ecologiei, a creat singură „acești semi-oameni, semi-animale, prin juxtapunerea inegală dintre tehnologia lor simplă a pietrei și forțele gigantice ale geologiei Cuaternarului” (Gamble 2000: 1).

de natură să faciliteze accesul non-specialiștilor la conținutul real al vieții omului paleolitic. O expertiză ambiguă și misterioasă, ca cea a alchimiștilor, era necesară. În afara ei - și așa cum vom vedea, și în interiorul ei - greutatea stereotipurilor putea prelua discursul: om „sălbatic”, copleșit de frig și de competiția carnasierelor uriașe, autor al unei artefacte cu forme vag regulate, temător administrator al focului și ridicol inventator al vârfului de os. Acest ansamblu de prejudecăți populare, care au populat constant chiar și imaginația istoricilor și arheologilor de profesie, a decis inapelabil destinul cercetării paleoliticului. Condamnată în contumacie la statutul de disciplină exotică, mai degrabă naturalistă, refuzată de mediul dominant *umanist* al arheologiei și lăsată pe seama unei mâini de cercetători, ei înșiși tolerați cu superioritate, cercetarea paleoliticului a devenit sinonimă unor preocupări ușor ridice și nefirești, pe măsura oamenilor pe care îi cerceta.

Critica acestor năstrușnice premise ar fi superfluă. Cert este că, descalificată în raport cu prioritățile ideologiei naționale românești, cercetarea paleoliticului nu a găsit condiții de dezvoltare și, implicit, nici mijloacele de a demonta cu argumente solide rechizitoriul aprioric redactat, încă din veacul al XIX-lea, de națiunea română născândă. Nu trebuie uitat că interesul științific modern pentru paleolitic - care catalizează un ansamblu impresionant de metode, tehnici și personal uman - este costisitor și solicită o puternică susținere în planul ideologiei dominante. Acesta este principalul motiv pentru care cercetarea intensivă a paleoliticului s-a concentrat în sânul arheologiilor cu pretenții imperialiste sau, în general, al națiunilor ce se auto-gratulează cu misiuni istorice și culturale ce depășesc propriile frontiere (americană, rusă/sovietică, franceză, britanică etc). Într-un spațiu mai preocupat de soliditatea propriilor hotare culturale și politice, era de așteptat ca această investiție să apară nerealistă. Astfel încât nici scurta domnie ideologică a marxismului, care a reușit să descurajeze superficial obsesia identitară naționalistă și a conferit temporar o oarecare respectabilitate cercetării paleoliticului, nu a putut face prea mult. I-a supraviețuit doar un colectiv de cercetare mic și izolat. Orientarea

actuală a finanțării proiectelor arheologice oferă suficiente indicii pentru a crede că situația nu s-a schimbat prea tare nici în ultimul deceniu.

Ostilitatea tacită și generoasa indiferență cu care a fost și este tratată cercetarea preistoriei paleolitice a avut și alte consecințe profunde. Ea a hrănit un adevărat complex „cultural-istoric” al paleoliticienilor în raport cu colegii lor de breaslă, conferindu-le totodată și o autonomie generoasă, de natură să ecraneze absența unui climat critic în interiorul comunității disciplinare. Ambele fenomene s-au reflectat corespunzător în teoria și practica disciplinei.

2. PREMISE METODOLOGICE

Cum componenta centrală a demersului nostru o reprezintă analiza conținutului teoretic și metodologic al cercetării paleoliticului din România, o discuție preliminară cu privire la propriile noastre convingeri se impune cu prioritate.

Primul aspect care ne reține atenția privește statutul epistemologic general al arheologiei paleoliticului. Într-adevăr, arheologia preistorică a suferit dintotdeauna, ca și istoria, de ambiguitatea aparatului său teoretic, condamnat să se zbată în cercul vicios al unei dificultăți epistemologice aparent insurmontabile: explicarea științifică, obiectivă, a diversității și subiectivității experiențelor umane din trecut de către o conștiință individuală, în mod fatal subiectivă la rândul ei. Trebuie subliniat că această fragilitate epistemologică funciară, care a încurajat constant teoreticienii arheologiei să se dedea la o adevărată echilibristică speculativă, a devenit stridentă abia odată ce gândirea *științifică* dobândește un înțeles îngust, către finele secolului al XIX-lea, sub impactul pozitivist. Conform acestei tenace tradiții de gândire modernă, cercetarea științifică trebuie să corespundă mai multor criterii: căutarea obiectivității, evaluarea rațională a teoriilor și, mai ales, verificabilitatea empirică prin experiment a ipotezelor. Disciplinele incapabile să satisfacă aceste standarde puteau fi evacuate din domeniul sacru al rațiunii științifice, căreia fizica, chimia, eventual biologia, păreau să-i ofere arhetipul. Acest postulat s-a impus cu atât

forță în gândirea științifică, încât disciplinele umaniste, treptat discreditate, s-au văzut nevoite să-și caute febril identitatea.

Istoria a fost prima dintre beneficiarele acestei tensiuni provocate de presiunea idealului scientist. O lungă succesiune de contribuții remarcabile, de la Dilthey și Xenopol, la R. Aron și P. Ricoeur, a reușit, în timp, să delimiteze corespunzător domeniul teoretic și epistemologic ocupat de istorie. Știință a concretului, supusă unor reguli de explicație rațională și de procedură științifică similare altor științe, istoria se distinge, totuși, de aceste din urmă discipline prin *obiectivele* sale de cunoaștere. Ele nu țin de reducerea și manipularea realității cu ajutorul legilor de natură matematică, ci de redactarea unei narațiuni verosimile, pe baza dovezilor materiale privind viața oamenilor din trecut. În același timp, epistemologii - merită amintiți, cu titlu ilustrativ și în ciuda platformelor filozofice diferite, T. S. Kuhn, K. Popper sau W. Van Orme Quine - au demolat metodic iluziile pozitivismului și empirismului radical, ca și premisa că disciplinele naturaliste ar fi posesoarele unei cunoașterii infailibile și obiective. Mai mult, unii gânditori, ca P. Feyerabend, s-au străduit din răspuț să ruineze bazele raționalității științifice tradiționale - cu rezultate nu tocmai faste, dar deloc îngrijorătoare în contextul post-modern.

Cel mai limpede aspect care a reieșit, după un secol de dezbateri, este că cercetarea științifică în ansamblul său este, înainte de toate, *un tip de demers*, nu *un ansamblu de rezultate*. Ceea ce unifică toate tipurile de gândire științifică este interesul critic pentru obiectivitatea cunoașterii rezultate, dar căile pentru atingerea acesteia sunt diferite - și sunt diferite cel puțin pentru că fiecare știință își propune să cunoască alte aspecte ale realității: fizica dorește să definească și să manipuleze legile care guvernează statica sau dinamica materiei, istoria, pur și simplu, să povestească trecutul⁵. Ambele categorii de discipline sunt

ghidate teoretic, caută adevărul, dar acest adevăr este de ordin diferit, pe cât de distantă este relația dintre concret și abstract: „gravitația” este o noțiune abstractă, Carol cel Mare nu.

Între aceste linii de forță înțelegem să integrăm și cercetarea paleoliticului, nimic altceva decât o „știință a concretului”, parte integrantă a științei istorice, supusă dificultăților și parteneră la succesele acesteia. Ca o definiție minimală, vom afirma că arheologia paleoliticului reprezintă o ramură a disciplinelor istorice, care se preocupă de studiul evoluției societăților umane în intervalul dintre antropogeneză și apariția modului de viață agricol. Dincolo de diferențele inerente existente între ele, structura generală a tehnologiei, economia de tip prădător, mobilitatea rezidențială și organizarea socială proprie grupurilor de vânători și culegători unifică la cel mai profund nivel toate aceste societăți. Tot astfel, vom înțelege cercetarea arheologică - intim înrudită cu cea istorică - drept un demers creativ, prin care datele empirice primare sunt transformate într-o narațiune istorică, în raport cu un chestionar teoretic și pe seama unor severe reguli de procedură științifică. Acestea din urmă privesc condițiile de recuperare, de interpretare și de așezare în tramă causală, narativă a (tuturor) unităților de informație păstrate în arhiva depozitelor geologice.

Un aspect esențial al demersului arheologic, ca și, de altfel, al oricărui demers științific, îl reprezintă, așadar, organizarea sa apriorică în funcție de niște *premise teoretice*. În cele din urmă, arheologii inițiază întotdeauna un proiect de cercetare în funcție de informația de care dispun la un moment dat. Ei pleacă pe teren cu o schiță de „așteptări” (Binford 1972) cu privire la ceea ce urmează să descopere. Într-o primă instanță, observațiile și interpretările arheologilor sunt ghidate de teoriile lor cu privire la organizarea și mersul lumii în general, la căile prin care cunoașterea fenomenelor este posibilă, la menirea cercetării istorice, la semnificația evoluției etc. Ontologia, gnoseologia, epistemologia, convingerile religioase sau preferințele politice configurează, într-o pondere variabilă, un *orizont de așteptare*, pe care sunt articulate teoriile operaționale ale

⁵ “Istoria este fiica povestirii. Ea nu se definește printr-un obiect de studiu, ci printr-un tip de discurs. A spune că studiază timpul nu are, de fapt, alt sens decât acela de a afirma că își dispune toate obiectele pe care le studiază în timp: a face istorie înseamnă a spune o poveste” (Furet 2002: 85).

disciplinei arheologice și, deci, raționamentele aplicate și particulare. Din acest orizont teoretic înalt sunt *deduse* - deși nu neapărat de o manieră liniară și directă -, opiniile legate de obiectul lor curent de cercetare, cum ar fi cele privind natura omului și a societăților paleolitice, semnificația generală a mărturiilor arheologice sau relevanța noilor descoperiri. În principiu, aceste premise teoretice pot fi modificate treptat, prin dialogul cu noile date scoase la iveală pe teren, sau cu noile modele de interpretare forjate de alți specialiști, eventual în alte domenii de studiu, dar acest feedback nu trebuie supraestimat: „noul” este, în general, redus la schemele anterioare de interpretare. Însăși noțiunea de „nou” este definită în funcție de disponibilitatea inerentă a modelelor de interpretare care îl precedă. Delimitarea lui corectă constituie o provocare de prim rang pentru arheolog, căci ea solicită luciditate, simț critic și o anume depeizare, o desprindere a subiectului actului de cercetare de obiectul său de studiu. Dificilă, această înstrăinare metodologică reprezintă, în cele din urmă, condiția preliminară a oricărui act autentic de cunoaștere rațională.

În orice caz, merită să subliniem greutatea deosebită pe care modelele teoretice apriorice o au în cercetarea arheologică: ele preced, definesc ca atare și organizează informația empirică. Implicit, identificarea corespunzătoare a unui astfel de *eșafodaj teoretic central* garantează înțelegerea profundă a opțiunilor de natură metodologică și interpretativă. Trebuie însă precizat că, în majoritatea situațiilor, nodul teoretic central este departe de a fi omogen, conștientizat ca atare, sau măcar explicit. Tot astfel, așa cum am amintit deja, modul în care el se reflectă către orizonturile inferioare de teorie nu este ușor de izolat și analizat. Ceea ce vom încerca noi aici este doar schița empirică a unui astfel de program de cercetare, așa cum pare să reiasă acesta din realizările *extrem de uniforme* ale cercetării paleoliticului în România. Suntem conștienți că, punând paternitatea acestei uniformități pe seama unui model unic, la care ar fi aderat deliberat toți specialiștii, nu propunem decât o simplificare, însă această reducere ne ajută să descriem mai ușor și să

evaluăm critic parametrii cercetării românești a paleoliticului.

3. MODELUL PALEONTOLOGIC

Am urmărit cu alte prilejuri (Anghelinu 2004) geneza și evoluția conținutului teoretic și metodologic al arheologiei paleoliticului din România, așa că nu vom insista aici aspectelor de ordin istoriografic, tratate, de altfel, pe larg, și în alte lucrări (Păunescu 1987). Oricum, evoluția cercetării acestei epoci din istoria umanității are, în România, o istorie relativ scurtă, rezumată la mai puțin de un veac și la succesiunea câtorva generații de cercetători. Alături de alte circumstanțe - contextul ideologic, relativa izolare a disciplinei, organizarea academică a cercetării, implicarea variabilă a statului etc. -, evidențiate cu alte ocazii, această istorie scurtă și dimensiunile restrânse ale comunității de specialiști au constituit circumstanțe favorizante pentru stabilizarea unui tip de cercetare uniform, pe care îl putem numi *modelul paleontologic*. Acest conglomerat de principii teoretice, metode și texte clasice cu rol de *paradigmă*, configurat sumar cu prilejul cercetărilor de la începutul secolului XX, era deja edificat la finele epocii interbelice (vezi Nicolăescu-Plopșor 1938; Moroșan 1938). Puțin incomodat, ba chiar stimulat de presiunea marxismului (Anghelinu 2003), el atinge un echilibru homeostatic în anii '70, odată cu preluarea și implementarea a metodei Bordes de sistematizare a industriilor litice⁶ - și își continuă marșul triumfal până astăzi. Vom încerca în continuare să descriem conținutul acestui model de cercetare, prezentând rând pe rând componentele sale teoretice și metodologice, pe care le vom analiza în funcție de cele trei nivele de generalizare teoretică majore (cf. Trigger 1989: 20-2) în care se află ele organizate:

- *nivelul înalt*, care cuprinde concepțiile centrale ale cercetării, poziția sa epistemologică și orientarea sa în raport cu marile teorii privind evoluția umană; similar

⁶ Exemplele clasice pentru acest punct de echilibru sunt oferite de seria de monografii apărute într-un interval scurt, în anii '70 (Bitiri 1972, Brudiu 1974, Mogoșanu 1978).

unui program filozofic, chiar metafizic, acest orizont ar trebui, în principiu, să explice sau să încerce să explice, deși în cadre foarte generoase, căci se referă mai degrabă la natura umană și a societății în general, *toate* faptele arheologice;

- *nivelul teoretic mediu* privește translatarea și operaționalizarea conceptelor generale din nivelul supraordonat către situațiile uzual întâlnite în practica de cercetare; în principiu, el trebuie să avanseze propuneri de interpretare aplicate, pentru fapte și situații arheologice particulare, dar să rămână suficient de general pentru a avea o valabilitate trans-culturală;

- *nivelul inferior* reprezintă interfața unde are loc contactul direct între premisele teoretice și realitatea empirică și cuprinde ansamblul metodelor și tehnicilor de cercetare în teren; acest ultim nivel nu avansează, în general, interpretări, ci se mulțumește cu sistematizarea empirică a datelor considerate primare, pe baza observațiilor repetate.

O poziție decis relativistă ar contesta cu deosebire consistența și autonomia ultimului etaj - o observație este deja o interpretare - și ar credita ca decisiv conținutul primelor două nivele teoretice. Invers, adepții empirismului baconian vor acorda o încredere totală nivelului inferior, eventual celui de-al doilea - rod al unor generalizări prudente -, ignorând sau considerând ca nefondată cu deosebire existența nivelului înalt: pentru ei, cercetarea științifică *comme il faut* este prin definiție străină de metafizică, prejudecăți și false credințe care ar preceda, ca atare, analiza „faptelor”. Consensul epistemologilor este, însă, absolut: teoria și observația se condiționează reciproc, deși acest control mutual nu se realizează neapărat armonios și sincron, din varii motive (sistemele de organizare a cunoașterii, controlul social și structurile de autoritate etc.). Impactul observației scade, firesc, pe măsură ce escaladăm treptele teoretice: este puțin probabil ca un articol dintr-un ziar să schimbe de exemplu, convingerile unui marxist. În fapt, nivelele înalte de teorie sunt suficient de generale pentru a evita orice conflict direct cu faptele de observație, motiv pentru care Trigger nici nu ezită să le asemene, funcțional cel puțin, cu dogmele religioase.

Deși delimitarea celor trei orizonturi de teorie este pur convențională, iar frontierele dintre ele sunt perfect permeabile, autonomia lor relativă ne apare evidentă tocmai prin existența unor contradicții între ele, așa cum vom avea curând prilejul să observăm. Această incoerență nu reflectă, în fapt, decât *subtilitatea* frecventă a relațiilor instaurate între cele trei nivele. Abia în ultimele decenii, după tulburările provocate de *New Archaeology*, articularea riguroasă între teorie și practică a devenit o preocupare în sine.

În cazul arheologiei preistorice românești, acest efort de raționalizare a cercetării întârzie, ceea ce explică de la sine caracterul confuz al dialogului dintre diversele orizonturi teoretice. Așa cum vom avea prilejul să constatăm, generalitatea exagerată a orizonturilor superioare permite practicienilor să activeze aleatoriu și *ad hoc* argumentele convenabile, derapând frenetic de la un etaj teoretic la altul. Când nivelele teoretice pot fi transgresate ilicit, iar această lipsă de disciplină rămâne nepedepsită, coerența și veracitatea discursului istoric este compromisă. În orice caz, dezvoltarea inegală sau contradictorie a acestui eșafodaj teoretic grevează serios asupra limpezimii și rigorii cu care arheologii ajung la o reconstituire istorică veridică.

3.1. Evoluționismul „bonom”: nivelul teoretic înalt

În cercetarea paleoliticului din România, ca de altfel în ansamblul cercetării preistorice românești, nivelul superior de teorie este programatic ignorat. Puternica dimensiune empirică tradițională a arheologiei românești - dar și aplombul marxismului, care a pretins în van că poate oferi arheologiei astfel de servicii-ghid - explică pe deplin această stare de fapt. În ciuda absenței generalizate a oricăror referiri consistente la conținutul său, acest orizont este, totuși, foarte prezent, iar acțiunea sa, deși subtilă, se reflectă corespunzător în etajele subordonate. În fapt, noi înșine am fost nevoiți să-i inducem conținutul mai degrabă pe seama terminațiilor vizibile în nivelul mediu și inferior de teorie și, ocazional, chiar „în negativ”.

La prima vedere, cel mai cuprinzător nivel de generalizare teoretică în arheologia

paleoliticului din România datorează enorm gândirii științifice moderne și, în această ipostază, ar putea fi numit cu maximă indulgență drept *evoluționist*. Indulgența ne este solicitată de caracterul explicit și coerent pe care diversele teorii evoluționiste l-au manifestat, și care cu greu poate fi regăsit în cercetarea preistorică românească. Primul exemplu care ne vine în minte este reprezentat, desigur, de teoriile evoluționiste fondate *sociologic*, cum este, prin excelență, marxismul. Selectiv, unilateral, etnocentrist, marxismul nu poate fi acuzat, însă, de lipsă de coerență teoretică, caracter ce rezidă, în fond, în echilibrul instaurat între schema teoretică de înțelegere și lectura documentației empirice, respectiv în „altitudinea” scării de analiză unde ancorează acest raport. La rândul său evoluționismul ecologic și cel cultural, ca și sociobiologia, toate propuse în ultimele decenii, în particular de arheologii americani - inspirați de antropologi ca L. White și J. Steward, sau de geneticieni -, rămân, în ciuda criticilor necruțătoare la care au fost supuse, alternative care nu și-a epuizat încă potențialul (Trigger 1971, Trigger 1989: 244-302.; Dunnell 1980, Lyman / O'Brien 1998). Cel mai redutabil exemplu de evoluționism, susținut de un spectru larg de observații empirice, provine, însă, din științele naturii și este oferit de *teoria sintetică a evoluției*, care operaționalizează atât principiile darwiniene, cât și observațiile geneticii. Cu deosebire ultimele modele amintite au în comun ideea de dezvoltare condiționată de principiile *selecției naturale*, a *eredității caracterelor biologice sau culturale moștenite* (gene, respectiv „meme”) și creditează major *presiunea ecologică* și *mecanismele de adaptare*, ca factori decisivi în configurarea și evoluția culturală.

Setea de meta-ordine a cercetătorilor americani este, însă, mai greu de identificat în tradiția europeană de cercetare. Aici, marile sinteze presupun mai puțin o viziune teoretică încheată și au un mai pronunțat caracter empiric. Din acest motiv, fără a-și propune să contrazică în profunzime tezele evoluționiste, cercetarea europeană conferă o atenție particulară *hazardului istoric* și *complexității cauzale* responsabile de evoluția culturală: selecția naturală, *dacă* este vreodată invocată,

este completată de migrații, dezvoltarea este punctată de reculuri evolutive, toate la fel de interesante din perspectiva *istoricistă* în care se plasează cercetătorii europeni - și care nu încetează să stârnească fiori de groază colegilor lor nord-americani⁷. Teoriile evoluționiste propuse în Europa sunt fie apropiate în spirit de cele amintite mai sus (cum este cazul celor de inspirație marxistă, susținute de Gordon Childe), fie explorează căi analitice originale, ca în cazul lui A. Leroi-Gourhan, păstrând totuși, în majoritatea situațiilor, spiritul *narativ și empiric*, în defavoarea celui *nomotetic-explicativ*. Inutil de precizat, o rațiune practică, scara de analiză, explică în bună măsură diviziunea de mai sus⁸. Cu toate acestea, chiar și această propensiune a teoriilor „europene” pentru o *scara redusă* a evenimentelor este evocatoare: ea prelungește tradiții de gândire longevive, precum romantismul și reflectă puternica orientare umanistă a studiului culturii în Europa, care refuză înțelegerea mecanismelor de producție și reproducție culturală pe seama unor criterii exterioare vieții sociale⁹. Așa cum vom vedea, această propensiune umanistă nu împiedică multe din premisele

⁷ Vezi, spre exemplificare, polemicile iscate între adepții celor două tendințe (Otte/Keeley 1990 vs. Clark/Lindly 1991; Clark 2002).

⁸ Distincția noastră de regăsește parțial în cea propusă de G. N. Bailey, care sesizează conflictul dintre partizanii unei viziuni „environmentaliste” și cei ai unei perspective „internaliste”. În timp de primii se inspiră mai mult din științele naturale și preferă să scoată în evidență efectul determinant al factorilor biologici și de mediu, adversarii lor teoretici - de inspirație marxistă sau structuralistă - își bazează demersul pe științele sociale și accentuează dinamica relațiilor sociale și structurile de sens proprii umanității (Bailey 1983: 166-7). Bailey evidențiază cu tărie importanța scărilor de analiză și a codurilor cronologice în geneza acestei diviziuni, mai mult sau mai puțin consistente.

⁹ În ceea ce privește tradiția americană de cercetare - în particular cea configurată în opoziție cu principiile lui Franz Boas și adăpostită la umbra lui Leslie White -, ea s-a concretizat în jurul altui set de premise: pragmatică și pozitivistă, a preferat o abordare sistemic-sincronă a culturii și, implicit, a favorizat explicații ale dinamicii culturale de alt ordin, aflate în afara controlului uman direct, cum sunt cele ecologice. Evoluția social-politică și economică proprie continentului american, încrederea protestantă în puterea rațiunii de a înțelege „Cartea Naturii”, dar și tensiunile din mediul academic au jucat un rol esențial în stabilizarea și succesul reputat de aceste teorii (vezi, pentru o tratare critică admirabilă Beck Kehoe 1998: 82-149).

naturaliste să se strecoare pe furiș, mai ales în orizonturile *practicii* științifice, unde desconspirarea lor este mai dificilă.

Această convingere europeană în ireductibilitatea și diversitatea experiențelor culturale umane evidențiază apăsător credința intimă într-o *natură umană unică și calitativ diferită de lumea animală*, în această ipostază cu totul străină de categoriile analitice aplicabile acesteia din urmă, ca, de exemplu, adaptarea. În acest sens, este cu totul semnificativă *indiferența*¹⁰ cercetării românești a paleoliticului cu privire la frontierele cognitive care ar putea despărți hominidele timpurii de omul modern, altminteri disputate cu cerbicie de specialiștii de pe mapamond. Această indiferență nu se datorează, cum s-ar crede, indulgenței sau optimismului în privința capacităților lui *Homo erectus* sau ale Neanderthalienilor, ci *părerii proaste* despre omul paleolitic în general, care unifică în așa măsură toți oamenii epocii, încât ideea eventualelor diferențe dintre ei devine imposibil de evaluat. Însă această părere proastă, care privește slabele abilități tehnologice, lipsa de eficiență economică, eventual organizarea primitivă a structurilor sociale - toate argumente capabile să explice conservatorismul prudent afișat de-a lungul mileniilor - este explicit susținută de rațiuni de ordin *cultural*, nu *somatic*: omul paleolitic este „primitiv” din punct de vedere tehnologic, nu cognitiv. Ideea unei naturi umane unice nu se poate exprima mai limpede. Important este că, odată traversat Rubiconul rațiunii, omului paleolitic i se pot aplica aceleași modele de înțelegere ca și celui medieval. Acest principiu elementar este deja suficient pentru a sugera orientarea teoretică generală a arheologiei paleoliticului din România.

Într-adevăr, ea se integrează pe deplin tradiției europene - cel puțin celei a Europei „latine”¹¹ - acceptând, în nivelul teoretic înalt,

un evoluționism general și vag¹², sinonim unui mers general al civilizației către *complexitate* și *diversificare*, un elan spencerian al progresului¹³. În fapt, lungimea nesfârșită a secvențelor de timp paleolitice impune ca evidență ideea unui progres tehnologic, cultural și social general, deși principiile care îl generează nu sunt clar definite. Creație longevivă a secolului al XIX-lea, acest *model ambiguu de evoluționism*, deși generează un spectru foarte asemănător de prejudecăți ca și cele coerente, rămâne alternativa „politic corectă” a oricărui cercetător european care manifestă oroare față de simplificări și, prin urmare, vrea să refuze marxismul, ecologia culturală și, eventual, teoriile sociobiologice. El se manifestă încă, atât în antropologie¹⁴, cât și, cu deosebire, în arheologie, *volens-nolens* nevoită să-și organizeze observațiile pe durate mai lungi,

¹² Ocazional, orientarea evoluționistă este mai puțin vagă. Este cazul evoluționismului materialist marxist, explicit în anumite abordări (Nicolăescu-Plopșor 1965, *passim*). Opțiunea respectivă nu poate fi explicată doar pe seama conformismului politic: lipsa unor alternative mai coerente a investit marxismul cu un deosebit potențial de atracție.

¹³ H. Spencer, teoreticianul evoluționismului sociologic, folosește numeroase categorii confuze și calitative drept metafore pentru a „explica” diversificarea și evoluția societății: o misterioasă „putere” împinge civilizația înainte. Filozofia sa, creație tipică a unui aristocrat englez pentru care realitatea progresului era evidentă, metisa observații diverse, preluate din științele naturii sau din evoluția socială și exprima o încredere netulburată în progresul cultural, a cărui încarnare supremă era reprezentată de civilizația occidentală (Beck Kehoe 1998: 42-6). În fapt, versiunea de evoluționism pe care o invocăm nu ajunge nici la gradul de coerență al lui Spencer, căruia cel puțin darwinismul social i-a disciplinat viziunea.

¹⁴ Chiar dacă decolonizarea și post-modernismul a încercat eradicarea intransigenței evoluționiste, ideea dezvoltării inerente, graduale, rămâne paradigma-reflex a gândirii medii occidentale. P. Clastres observa, pe fondul unei critici mai largi a etnocentrismului cercetătorilor europeni: „Pentru că a abandonat, odată cu Lowie, doctrinele lui Morgan sau Engels, considerându-le naive, antropologia nu se mai poate exprima (cel puțin în problema politicului), în termeni *sociologici*. Cum, pe de altă parte, tentația de a gândi în continuare după aceeași schemă este prea puternică, se face apel la metafore *biologice*. De unde vocabularul...: embrionar, născând, dezvoltat etc. În urmă cu nu mai mult de o jumătate de secol, modelul perfect pe care toate culturile încercau să-l împlinească prin istorie era adultul occidental instruit și cu minte sănătoasă (poate chiar doctor în științe fizice). Toate acestea se gândesc fără îndoială încă, dar nu se mai spun.” (Clastres 1995: 24).

¹⁰ Chiar și decupajul marxist propus de Nicolăescu-Plopșor se rezumă la a afirma că Neanderthalienii „gândeau mai mult”; problema apariției limbajului articulat și a „conștiinței omenești” este, tratată, de altfel, în termenii propuși de Engels (Nicolăescu-Plopșor 1965: 69).

¹¹ Sintagma îi aparține lui G. A. Clark, care încearcă să evidențieze astfel diferențele existente între tradiția de cercetare anglo-saxonă și cea de limbă franceză (Clark 2002: 22).

mult mai primitoare cu teoriile evoluționiste decât realitățile sincrone ale etnografiei populațiilor primitive.

Singura excepție importantă de la evoluționismul „neclar” amintit este reprezentată de C.S. Nicolăescu-Plopșor, pentru care condițiile ecologice ocupă o poziție activă în configurarea tuturor aspectelor culturii (tehnologie, organizare socială, comportament religios etc.). Formația sa de naturalist, contextul politic și coerența inerentă a marxismului sunt la fel de semnificative în înțelegerea acestei excepții, ca și în explicarea *refuzului* ulterior al discipolilor săi de a mai trata în orice termen problema evoluționismului, un pragmatic refuz al scărilor superioare de analiză. În treacăt fie spus, această ignorare desăvârșită a concepției sale generale reduce la o convenție fără substanță „școală Plopșor”, presupusă a domina cercetarea paleoliticului din România. Începând deja cu anii '70, evoluția constă efectiv în *inserierea mutațiilor tehnolo-tipologice* și în *nararea*, cu un talent foarte aproximativ, a succesiunilor implicate. Mecanismele cauzale care dau seama de această succesiune sunt articulate empiric, fără a se subsuma vreunui model unic: migrație/ aculturație, lentă modelare a formelor pe seama „variației inerente”, adaptare, degenerare în izolare etc. În fapt, majoritatea acestor argumente *post hoc* au ceva în comun: ideea că progresul cultural este rezultatul *creativității spiritului uman*, fie el individual sau colectiv și/sau capacității oamenilor de a copia comportamentele semenilor, mai creativi ei înșiși (aculturația). Adaptarea ecologică, în sensul unor reajustări sistemice ale culturii, nu constituie niciodată un argument cauzal important¹⁵.

¹⁵ Semnificativ, însă, acolo unde - întotdeauna tangențial - problema este atinsă de arheologi, ca în cazul lui C.S. Nicolăescu-Plopșor, ecologia joacă un rol restrictiv, inhibitoriu. Dată fiind bariera înaltă dintre Natură și Cultură ridicată încă din Renaștere, nici nu era de așteptat un alt mod de înțelegere a relației dintre om (liber, inteligent și creativ) și mediu (stabil sau recurent, rigid, apăsător), altfel decât dihotomică și deschis conflictuală. Oricum, aversiunea deschisă față de interpretările ecologiste este mult mai caracteristică și se manifestă, simplu, prin refuzul de a lua act de propunerile unor specialiști ca Al.Bolomey sau M. Cârciumar. Pe de o parte, Al. Bolomey explorează relația om-mediul, tinde să concentreze obiectivele cercetării către o scară mijlocie a comportamentelor și

Această supoziție face trimitere la altă convingere „metafizică”, cea care privește natura culturii în general: creație *spirituală*, prin urmare arbitrară, artificială, ireductibil umană, generată istoric de grupuri sociale diferite¹⁶. Este inutil să insistăm aici asupra adâncilor conotații umaniste, istorice pe care le poartă această înțelegere a culturii. Este suficient doar să semnalăm că, în nucleul său, această viziune - „flacăra olimpică” a întregii cercetării preistorice românești - este, ca și romantismul de la care se deduce, fundamental *anti-evoluționistă*, din moment ce dezavuează ipoteza unor mecanisme universale în geneza și structurarea în timp a culturii (ecologice, adaptative, mentale etc.): universale sunt doar natura umană și, eventual, *procesul* de diferențiere culturală. Celelalte elemente de evidentă unitate nu pot face obiectul unei discipline umanist-ideografice, care se ocupă, prin definiție, de semnalarea și descrierea *diferențelor*.

Așa se ajunge la efectul paradoxal ca, în practică - și, în România, arheologia presupune, înainte de toate, practică -, fiecare din situațiile întâlnite pe teren să fie măsurată cu unelte ale unei atitudini anti-evoluționiste, deși schița evoluționistă nu este niciodată deschis contestată. Ea chiar poate apărea ca preambul sau introducere în lucrările sintetice, sau în cadrul considerațiilor generale care deschid cutumiar orice prezentare monografică de mai mare amplitudine, dar nu emite nici un fel de „așteptări” riguroase către nivelele teoretice inferioare. Lejeritatea și caracterul relaxat al acestor premise se trădează spontan imediat ce urmărim acțiunea unor modele mai puțin

sugerează principii de înțelegere adaptativ-ecologice. La fel, M. Cârciumar, fără a-și propune să modifice scara narațiunii, susține o tendință asemănătoare, orientată ecologic (vezi Bolomey 1973, 1989; M. Cârciumar 1985). Nici una dintre propuneri nu este luată în seamă în cea mai recentă tratare sintetică (vezi Păunescu 2001b).

¹⁶ Concepția poate fi numită idealist-normativă: idealismul rezidă în convingerea că locul geometric al culturii - în calitatea ei de ansamblu arbitrar și artificial - se află în mintea oamenilor, sub forma unor modele ideale de comportament. Aceste norme se traduc prin adeziunea inconștientă a oamenilor la un set de valori, predispoziții și comportamente, inculcate încă din copilărie. Cel mai important corolar al teoriei normative îl reprezintă *conservatorismul* preistoric.

amabile. De exemplu, materialismul marxist transformă, în cazul lui C.S. Nicolăescu-Plopșor, orice unealtă într-un instrument al adaptării. Nu vom găsi această condiționare din partea evoluționismului pe care îl putem numi „bonom”: el tolerează imperturbabil numeroase episoade de rebeliune anti-evolutive, cum sunt popasurile milenare ale tradițiilor. Dacă există o evoluție, ea se plasează într-o ordine superior de realitate, *care nu face ca atare obiectul arheologiei paleolitice*.

Prin urmare, vedem nivelul teoretic înalt al arheologiei paleolitice din România coborând de bună voie - efect gravitațional al practicii - o treaptă de generalitate, pentru a intra pe orbita tradiției umaniste și empiriste. Mediul prietenos găsit aici merită sacrificiul de a renunța la coerență și la reflecții cu pretenții globale: în lumea cercetată de empiriști, nu există explicații universal valabile pentru comportamentul uman; totodată, orice explicație este satisfăcătoare, în măsura în care sunt avansate suficiente dovezi convingătoare. Odată amarat în cheiul empirist, acest orizont teoretic devine nu atât incoerent, cât *a-coerent*, din moment ce coerența internă nu este recunoscut ca parametru posibil de evaluare. Este remarcabil, în acest sens, succesul deplin pe care l-a raportat gândirea istorică în câmpul arheologiei preistorice românești, fundamental menită *să descrie și să povestească* etapele de evoluție culturală și conținutul exotic al fiecăreia dintre ele. Cu excepția unei viziuni idealiste și normative asupra omului și culturii, nu există prescripții teoretice ferme, de nivel înalt, pe care practica arheologică să le respecte în interpretarea diversității de fapte întâlnite în teren.

Geologia și paleontologia stratigrafică sunt disciplinele care au ornat, încă din primele clipe de viață, acest primitiv edificiu istoricist cu dovezi materiale simple și grăitoare, cum ar fi succesiunea naturală a depozitelor și asociațiilor faunistice. Lor le putea fi asociată empiric complexitatea crescândă a formulelor tehnologice. Aceste discipline au contribuit cu câteva simple fapte de observație, de natură să confirme ideea difuză de progres continuu și necesar, fără a impune, însă, *rigori cauzale*: „fosilele directe” se succed cât se poate de natural una altele, fără a solicita o explicație

globală. Singurul compromis pe care îl face Cultura paleoliticului cu Natura este *adaptarea punctuală și circumstanțială* la condițiile de mediu. Acestea din urmă nu sunt, de altfel, capabile să configureze altceva decât aspectele superficiale ale culturii (de exemplu, materiile prime, fauna vânată, sau, mai rar, forma uneltelor), nucleul său de esență spirituală, mentală, rămânând neatins¹⁷. Singura excepție o reprezintă, așa cum am amintit, C. S. Nicolăescu-Plopșor.

Caracterul contradictoriu și paradoxal al acestui nucleu teoretic - anti-evoluționist în principiu, la nivelul studiilor de caz, evoluționist de nevoie și ca orientare generală - nu a rămas lipsit de consecințe dramatice în orizontul practicii și interpretării. Amabilitatea lui a încurajat indisciplina raționamentelor cauzale. În funcție de lungimea sau de conținutul aparent al unei secvențe culturale, „evoluția” regională, „migrația”, „degenerarea” sunt invocate circumstanțial, acolo unde par convenabile. Fără a administra un sens precis și argumentat, aceste *metafore* încurajează un permanent amestec între nivelele de discurs și, mai ales între unitățile de timp manipulate. Într-adevăr, deplasarea unei populații prin migrație și evoluția locală milenară a unei tradiții culturale nu pot fi echivalente în termeni

¹⁷ Compromisul mai sus menționat nu este altceva decât rămășița unui mit venerabil, preluat și de gândirea științifică modernă, conform căruia viața mizerabilă a primilor oameni s-a desfășurat în condiții de mediu ostile (Stoczkowski 2001). Pasișă a mitului Căderii din Paradis, această schemă pare convingător susținută de caracterul frust al uneltelor paleolitice, de reconstituirile generale ale paleomediului și, nu în ultimul rând, de tendința firească a cercetătorilor de a se imagina pe ei înșiși în circumstanțele epocii paleolitice... Estomparea treptată a influenței acestui scenariu este vizibilă în cercetarea altor perioade ale preistoriei și este grăitoare. Realitatea progresului tehnologic și a securității aduse de economia agrară nu este suficientă pentru a explica această metamorfoză: pur și simplu, sistemul agricol de organizare economică este de departe mai familiar arheologilor, care au mari probleme în a accepta că nivelul de trai al unei comunități de vânători și culegători poate fi chiar impresionant, în termeni calorici, cel puțin. Nu trebuie minimalizat, desigur, nici aportul documentar mai bogat, care ispitește întotdeauna la reconstrucții mai generoase din punct de vedere teoretic. Oricum ar sta lucrurile, prezența siturilor paleolitice în Siberia ar trebui să îndemne la mare prudență cu privire la caracterul dramatic al existenței din epocă.

cronologici. Tot așa se întâmplă ca resturile materiale succesive ale unor campamente de două săptămâni să fie *explicate* pe seama manifestării unei tradiții culturale regionale, cum pot deveni, la fel de bine, etape marcante ale unui tehnocomplex aflat în plin „proces evolutiv”. Această stranie asociere ar fi echivalentă, în plan istoriografic, cu explicarea morfologiei lopeții infanteristului pe seama revoluției industriale, sau invers - cum observa D. Clarke -, a războiului din Vietnam prin mișcarea electronilor!

Reflexul modern de a identifica spontan și pretutindeni *progresul* - mai ales în cazul unor secvențe culturale lungi - nu se mulțumește să contrarieze tendința permanentă de a înțelege fiecare dintre episoadele culturale și stratigrafice identificate exclusiv drept marcatori etno-stilistici: el *mimează* atât de bine o explicație, încât nu mai apare necesar să aflăm *cum anume* a avut loc respectivul proces de evoluție. Această adâncire a chestionarului este imposibilă, pentru că orice explicație trebuie să facă apel la principii mai generale ale dinamicii culturale - iar acestea nu sunt prescrise nicum, iar existența lor nu este acreditată empiric. Suficient este că *progresul* a avut cumva loc.

Așadar, înfășurat în vâlul delicat al unui evoluționism altminteri steril în plan metodologic, nivelul teoretic înalt este, în cercetarea paleoliticului din România, produsul filozofic al tradiției umanist-istoriciste. El nu oferă o strategie-ghid coerentă pentru cercetarea de teren. Simpla manipulare a unor elemente sustrate din sânul paleontologiei și geologiei nu poate înșela: amprenta naturalismului este cu totul superficială la acest nivel, din moment ce principii bazale, precum uniformitarismul, adaptarea, selecția naturală sau „echilibrele intermitente” ale lui Gould lipsesc dintre argumente. Cunoașterea la care aspiră paleoliticienii români privește, în principiu, *itinerarul* (și nu *evoluția*!) *gândirii umane* și a *valorilor de grup* ale societăților paleolitice. Este, prin urmare, o cunoaștere încadrată strict în perimetrul *arbitrarului și convenției culturale*, care nu caută modele universale de dinamică a culturii sau mecanisme generale de evoluție, pentru simplul fapt că le neagă relevanța - și chiar existența. Conflictul dintre

evoluție, principiu general înscris în succesiunea culturală și conservatorismul evident al tradițiilor culturale paleolitice este dezamorsat, de obicei, printr-un artificiu simplu: părăsirea arenei și întreruperea dialogului între nivelul superior și cele subordonate, gest tradus, în fapt, în *absența totală a unor explicații cauzale, istorice*. Propensiunea pentru descrierile tipologice se explică ușor pe seama acestei lășități. În cazul în care arheologii se încapățânează, totuși, să preia eroic misiunea unei explicații, ea se realizează prin „scurtături”: cele trei gratoare în silex de Prut se explică prin migrație, aculturație sau alte fenomene istorice ample, dispuse oricând să coboare de pe pedestalul istoriei universale pentru a explica alegerile făcute în primăvara unui an ploios, acum douăzeci de milenii, de câțiva vânători de reni de pe Valea Bistriței.

Ne vedem nevoiți să concluzionăm că forța modelului paleontologic nu rezidă în intransigența cu care s-ar impune el la nivel teoretic înalt. Dimpotrivă, sunt orizonturile inferioare de teorie cele din care își trage seva și care îi sporesc inerția. În rest, bonomia sterilă a acestui evoluționism de conveniență ne sugerează irezistibil o anume construcție aforistică, perfect aplicabilă acestui orizont teoretic: „suntem gata de orice, dar nu suntem buni de nimic”.

3.2. O zonă transparentă: nivelul teoretic mediu

Așa cum am putut observa, nivelul teoretic înalt nu aparține, la rigoare, exclusiv arheologiei. Interesele de cunoaștere și platformele teoretice ale antropologiei, geneticii, sociologiei, paleontologiei sau economiei pot oricând intersecta, în acest orizont, problematica arheologiei. Autonomia arheologiei preistorice începe să se manifeste viguros abia în spațiul în care primește direct un feedback material și unde se realizează dialogul dintre ceea ce dorește să afle un arheolog și ceea ce găsește el pe teren, respectiv cultura materială a oamenilor din trecut.

Ca orice alt demers istoric, arheologia preistorică pleacă de la premisa că viața oamenilor din trecut era *organizată* și că aceste

formule variabile de organizare pot fi înțelese rațional, descrise și interpretate. Postulatul *unității condiției umane* - fără de care o disciplină istorică nu ar avea sens -, atrage după sine premisa *familiarității aproximative* a comportamentelor umane. *Familiaritatea* rezultă din analiza spontană a regulilor de funcționare ale gândirii umane, care conduce oamenii, în general, la soluții asemănătoare pentru probleme asemănătoare. Caracterul *aproximativ* al acestei ecuații este conferit, însă, de marja largă de soluții alternative accesibile oamenilor, în diverse contexte sociale și istorice, pentru probleme pe care le putem considera, de dragul clarității, universale¹⁸ (hrana, adăpostul, prestigiul etc.), sau pentru a răspunde unor rigori „artificiale”, generate în contextul unic al unei culturi. Diversitatea culturală este rezultatul palpabil al acestor constelații de opțiuni - și ea este suficient de mare pentru a stârni curiozitatea istoricilor, sociologilor, antropologilor și arheologilor.

Spre deosebire, însă, de restul științelor sociale, arheologia, ca și istoria, nu are acces direct la comportamentele oamenilor pe care îi studiază: cunoașterea sa este mediată de cultura materială conservată. În consecință, arheologia se va dezvolta pe un al doilea postulat: cultura materială reflectă, într-o măsură rezonabilă, ordinea culturală care a produs-o, și este, prin urmare, ea însăși organizată semnificativ. Înțelegerea și reconstituirea culturii din trecut nu se poate realiza, în absența unor explicații ale autorilor, decât pe seama *indiciilor* oferite de cultura materială conservată și prin intermediul *analogiilor* comportamentale. Și cum, evident, interpretarea prin analogie nu este simplă, din cauza diversității de alternative posibile, arheologii sunt nevoiți să caute și să

operaționalizeze analogiile potrivite pentru înțelegerea opțiunilor culturale din trecut.

Aceasta este, în principiu, misiunea nivelului mediu de teorie: el se ocupă cu explicarea, prin analogie, a fiecărei situații particulare întâlnite în practică, cum ar fi rațiunile prezenței, formării sau organizării interne a unui sit, semnificația diverselor categorii ale culturii materiale, legătura dintre „ordinea” culturii materiale și „ordinea culturală” care a produs-o etc. Spre deosebire de nivelul înalt, acest orizont propriu arheologiei se ocupă de *comportamentele* precise ale oamenilor din trecut și, inutil de precizat, la acest nivel mediu de teorie sunt necesare modele încheiate de înțelegere și interpretare, uzul disciplinat al analogiilor, verificarea sistematică a ipotezelor. El trebuie să ne arată *cum erau organizate* și *cum funcționau*, în general sau chiar în particular, societățile paleolitice. În principiu, orizontul mediu de teorie ar trebui să conțină propozițiile care fac legătura între *asocierile statice* ale materiei, regăsite de arheologi și *dinamica* proceselor culturale sau naturale care au produs aceste asocieri (Binford 1981: 26-9). În acest sens, una dintre cele mai importante componente ale acestui nivel teoretic o reprezintă *procesele de formare* a siturilor arheologice. Acestea includ atât rațiunile culturale care au condus la acumularea vestigiilor materiale, cât și procesele naturale de eroziune, acumulare - tafonomice în sensul cel mai general -, care au condus la „peisajul” de asocieri statice regăsit de arheologi.

Înțelegerea proceselor culturale de formare a siturilor presupune cel puțin schița unor modele de organizare culturală a societăților paleolitice, o viziune oarecare (de preferință încheiată) cu privire la modul în care această organizare se reflectă în cultura materială și o evaluare (eventual critică) a gradului de relevanță a vestigiilor abandonate în raport cu ansamblul respectivei culturi materiale. Pentru toate aceste deziderate, *analogia istorică sau etnografică* reprezintă principala sursă de inspirație: ea arată principiile organizării economice și sociale a comunităților de vânători-culegători, explorează universurile religioase ale acestor populații, oferă studii de caz cu privire la modul de

¹⁸ Dacă nu se poate nega universalitatea anumitor necesități omenești, fie ele fiziologice sau mentale, trebuie subliniată cu tărie amprenta puternică pe care contextul cultural și-o pune asupra modului de a percepe și a satisface aceste necesități (Radkowski, 2000: 61 și urm., dar vezi și celebrele considerații ale lui M. Sahlins (Sahlins 1968). Cum una dintre misiunile fundamentale ale disciplinelor istorice este tocmai identificarea și descrierea *diferenței*, este limpede că evidențierea prea apăsătoare a universalității nevoilor și invocarea „omului etern” riscă să ecraneze o latură semnificativă a obiectului lor de studiu.

geneză a culturii materiale, în contexte relativ asemănătoare celor sugerate de arheologie etc. Aceste analogii nu pot avea, desigur, un potențial explicativ în sine, câtă vreme chiar și la nivel empiric pot fi sesizate importante diferențe între societățile paleolitice și cele tradiționale actuale sau subactuale. Ele servesc, însă, ca material pentru construcția unor propuneri de interpretare originale, care să corespundă atât indicilor arheologice, cât și realităților etnografice. Analogia este solicitată și în ceea ce privește procesele naturale de formare a siturilor, din moment ce principiul uniformitarian (care postulează, în principiu, recurența și constanța fenomenelor geologice, dar se aplică totodată și lumii animale și vegetale), reprezintă orizontul de inferență uzual folosit pentru înțelegerea genezei și evoluției unui sit.

Din moment ce aparține întru-totul arheologiei¹⁹, orizontul mediu de teorie este cel mai potrivit barometru pentru estimarea solidității unui model de cercetare. El însumează ceea ce se poate spune, practic, despre oamenii din trecut și argumentează - în principiu, științific - acest discurs. El se distinge atât de programul filozofic de cercetare al nivelului înalt, ca și de sistematizarea primară a informației, edificată în orizontul inferior, păstrând însă rolul de *placă turnantă*²⁰ care transformă descrierea în narațiune și observația empirică în explicație.

Or, *subdezvoltarea* acestui nivel teoretic esențial este îngrijorătoare în cazul arheologiei paleoliticului din România. Ea se datorează în primul rând lipsei de relevanță și sărăciei analogiilor utilizate pentru configurarea schiței exploratorii folosite în înțelegerea societăților paleolitice și implicit, în evaluarea proceselor de formare culturală a siturilor. În fapt, *naivitatea* analogiilor din orizontul mediu oglindește lărghețea iresponsabilă a programului de cercetare schițat de nivelul înalt.

Într-o primă instanță, ne vom apleca asupra proceselor culturale de formare a siturilor, adică asupra modului în care sunt imaginate societățile paleolitice. În această direcție, merită semnalată *absența cronică a analogiilor etnografice explicite* în studiile dedicate perioadei paleolitice în România. Majoritatea excepțiilor se datorează arheozoologilor (de exemplu, Bolomey 1973), mult mai consecvent interesați de raportul om-mediu și, prin urmare, mult mai atenți cu privire la modul de viață al vânătorilor și culegătorilor. Nici măcar interpretarea, întotdeauna dificilă, a unor comportamente „simbolice” (acumulări de oase, uzul coloranților naturali etc.), caz în care ermetismul semnificației impune importul unor modele de înțelegere ceva mai elaborate, nu face apel la analogii etnografice.

În ciuda acestui profund dezinteres pentru analogie, absența unei schițe cât de cât coerente cu privire la modul de organizare a societății studiate ar face imposibilă orice înțelegere și interpretare a vestigiilor arheologice. Suntem nevoiți, prin urmare, să acceptăm că această schiță există, chiar dacă, în opinia noastră, conținutul său depășește rar nivelul de elaborare al benzilor desenate și imaginea populară, arhetipală a „omului primitiv”. Citind în filigran sintezele de specialitate, vedem că acest om este cel care trăiește într-un mediu riguros, glaciatic, se așează în apropierea apelor, pe versanți însoriți sau în peșteri, eventual în locații „strategice”, vânează în colectiv animalele din preajma sa (activitatea de culegător este prea slab documentată pentru a fi luată în seamă), trăiește în grupuri mici (dimensiuni estimate ca funcție a mărimii ansamblurilor), face focul și, ajuns la o oarecare maturitate în gândire, poartă dinți perforați la gât. Ocazional, unele analogii însuflețesc narațiunea: urșii de peșteră sunt izgoniți din peșteri cu ajutorul fumului, „cum procedau bătrânii noștri vânători” (Nicolăescu-Plopșor 1965). Analogia istorică spontană - mică escapadă interpretativă ilicită a empirismului - completează această schiță cu alte adânci supoziții funcționale: „cuțitele sunt făcute pentru a tăia”, „focul este utilizat pentru încălzit, iluminat și prepararea hranei”, dar și „oasele descoperite aparțin animalelor vânată”

¹⁹ Deși este adevărat că, în acest orizont, arheologia importă metode provenite din diverse alte discipline (etnografie, geologie, biologie, chimie, pedologie etc.), modul în care sunt acestea operaționalizate ține exclusiv de interesele de cunoaștere ale arheologilor.

²⁰ Binford compară elocvent acest orizont cu celebra „Rosetta stone” (Binford 1981: 25-26).

etc. Nu insistăm cu orice preț a epuiza lista acestor banalități.

Traducând însă aceste stereotipuri în jargon arheologic, vedem cum criteriile de alegere și amenajare a habitatului, relația dintre habitat și subzistență, ca și cea dintre economie și tehnologie, sunt configurate pe seama unor analogii simple, care fac mai degrabă referire la „*omul etern*” decât la omul paleolitic ca atare. În sprijinul acestei idei, ar fi util de observat că toate aceste interpretări implică o serie de alegeri rezonabile, raționale ale omului paleolitic *ca individ*. Acest singular metaforic nu arată decât incapacitatea de a vorbi la plural și de a imagina corespunzător *societățile* paleolitice. Pentru aceasta e nevoie de analogii, iar singurele disponibile sunt cele propuse de Engels, la rândul lor schițe generice neglijente și greu de operaționalizat, care se volatilizează rapid, odată cu relaxarea ideologică a anilor '70. Pe scurt, nici una dintre trăsăturile generice atribuite oamenilor paleolitici nu le sunt caracteristice exclusiv acestora: ele țin mai degrabă de universalitatea condiției umane, decât de specificul economic, social sau ideologic al unor comunități de vânători-culegători.

Pentru a alege un exemplu aplicat al acestei profunde lipse de experiență etnografică, ne vom opri la tipologia așezărilor paleolitice de pe Valea Bistriței (Păunescu et. al. 1977), edificată în totală indiferență²¹ față de orice sistem de utilizare a habitatului documentat etnografic pentru comunitățile de vânători-culegători (de exemplu, Binford 1980, 1982). În absența oricăror indicii solide cu privire la cronologia internă, funcțiile economice și regulile de organizare topografică a acestor locuri, rezultatul nu surprinde: el reprezintă o *taxonomie* empirică a așezărilor, ierarhizate în funcție de numărul „nivelelor” și de aparenta intensitate de locuire, și legate între ele de simpla apartenență la o „etapă culturală” aurignaciană sau gravettiană, la rândul lor definite pe criterii tipologice. Desigur, tipologia

empirică a așezărilor, ca și cea a utilajului litic, n-ar trebui, în principiu, să emită interpretări. Dar, simpla definire a unei așezări drept „complexă” pentru că o viroagă desparte două puncte și aparent „același” nivel cultural arată că acest principiu minim al empirismului a fost uitat²². Și, așa cum descrierea utilajului avansează explicit *interpretări istorice* - aspect asupra căruia vom reveni - tot așa și frugala schiță a habitatelor paleolitice din Bazinul Ceahlău se avântă către delimitarea „caracterului” așezării. Așa apar așezările-atelier „stabile” sau „permanente”, ocupate circum-anual (!), sau chiar de-a lungul a mai multor ani - o raritate în viața comunităților de vânători-culegători, strict condiționată de abundența și regularitatea resurselor, în nici un fel demonstrată pe Valea Bistriței -, altele „semi-permanente”, nu foarte deosebite de primele, și unele „sezoniere”. Numărate scrupulos și organizate taxonomic în specii, subspecii și genuri, aceste așezări - piese răsfricate ale unui *puzzle* ocupațional întins pe câteva mii de ani - sunt comparate, cum era de așteptat, cu alte așezări paleolitice din Moldova. Nu e de mirare că narațiunea ce reiese nu are nici o semnificație: îi lipsește un principiu elementar de înțelegere a organizării habitatului în paleolitic, economia²³.

Ignoranța profundă cu privire la modul de viață propriu paleoliticului nu se oprește aici. Ea susține, de exemplu, supoziția că societățile paleolitice, unite de tradiții conservatoare, ocupă spații geografice clar delimitate și mutual exclusive, încă din paleoliticul mijlociu (Păunescu 1980). Or, teritorialitatea și uzul exclusiv al resurselor se manifestă în circumstanțe precise în cazul vânătorilor-culegătorilor (Rowley-Conwy 2001; Winterhalder 2001), existând puține indicii în acest sens care

²¹ În realitate, articolul face referire, în aparatul critic, la două lucrări documentate etnografic, ambele în limba engleză. În opinia noastră, ele au fost preluate, foarte probabil, dintr-o sursă secundară (Al. Bolomey), pentru că tipologia rezultată ignoră sau interpretează eronat propunerile inițiale.

²² Nu este exagerat să afirmăm că această interpretare a așezărilor se putea realiza direct, prin compararea colecțiilor litice și, mai ales, a cutiilor în care sunt acestea păstrate, în particular dacă se iau în seamă, drept criterii discriminatorii, și pereții rafturilor care le despart.

²³ Imediat ce un astfel de principiu este operaționalizat, rezultatele sunt incomparabile. Astfel, în ciuda bazei de date incomplete, modelul propus ulterior de Al. Bolomey reflectă o profundă înțelegere a modului de viață paleolitic și a poziției pe care economia mobilă a avea în formarea siturilor (Bolomey 1989).

să preceadă gravettianul; chiar și în fazele târzii ale paleoliticului, această teritorialitate trebuie demonstrată contextual. Mai mult, prezența unui comportament teritorial nu exclude accesul altor comunități la anumite resurse și, în nici un caz, el nu trebuie asimilat “cercurilor culturale”.

La fel, migrația pe distanțe mari a comunităților paleolitice, argument frecvent invocat pentru explicarea schimbărilor survenite în repertoriile litice, pare a nu se diferenția în puncte esențiale de deplasările în bloc ale comunităților istorice de mai târziu. Deși niciodată nu sunt explicați parametrii - eventual alții decât cei de natură ecologică - care o puteau determina, această ușurință în manipularea conceptului arată în înțelegere dublu eronată a fenomenului migratoriu în paleolitic: pe de o parte, limitele în timp ale acestor deplasări de populație ridiculizează, de obicei, conceptul de “migrație”, în măsura în care el este calchiat după, de exemplu, “migrația popoarelor” din mileniul I d. Ch.; pe de alta, mobilitatea inherentă a populațiilor de vânători transformă deplasarea de populație în chiar mecanismul de *conservare* a rețelelor sociale, cele a căror semnătura arheologică o reprezintă “culturile”. În alți termeni, deplasarea de populație nu explică doar *schimbările* apărute în documentația arheologică, ci, tocmai, chiar și episoadele de constanță și echilibru pe care le numim “culturi arheologice” (Anthony 1997). În fapt, mobilitatea definitorie a comunităților vânătoarești nu impresionează arheologii, dornici să regăsească un peisaj familiar: invocarea așezărilor permanente sau semi-permanente trădează în fapt dorința reflexă de a autohtoniza și fixa geografic atât de labilele tradiții culturale paleolitice.

În ceea ce privește procesele naturale de formare a siturilor, merită amintită înțelegerea simplistă a modului de acumulare a vestigiilor arheologice, în fond o “troienire” geologică disciplinată, regulată și, bineînțeles, evocatoare. Continuitatea secvenței geologice reprezintă un prim corolar al acestei premise. Tot ea explică de ce asocierile unor elemente materiale într-un anumit orizont geologic, sunt considerate automat, pe seama unor criterii empirice activate *ad-hoc* (asemnări formale, materie primă etc.), a aparține aceluiași episod de ocupare a sitului, sau cel puțin aceluiași grup

uman, caz în care revenirile succesive, se crede, sunt mai puțin relevante, din moment ce ele aparțin aceleiași „tradiții culturale”²⁴. Absența totală a oricăror deliberări tafonomice - lipsa specialiștilor în echipele de cercetare este elocventă -, indiferența față de perturbările post-depoziționale, descrierile stratigrafice confuze²⁵ și sistemul de săpătură în pase mecanice, cu adâncimi măsurate de la suprafața solului, toate arată o indiferență cronică față de evoluția geologică a sitului și o încredere nemăsurată în capacitatea inherentă a *asocierilor dintre artefacte* de a exprima unități depoziționale.

Presupoziția *integrității și rezoluției egale* a ansamblurilor definite pe teren însoțește matematic lipsa de experiență etnografică și indiferența față de tafonomie. Într-adevăr, una dintre cele mai tenace convingeri ale practicienilor români și nu numai (Stern 1994) - cu rol de „locomotivă” a erorilor - o constituie, se pare, „premise Pompeii”, conform căreia solurile de locuire paleolitice sunt, ca regulă generală și în absența unor perturbări evidente, posibil de identificat și izolat ca atare. Corolar al acestei credințe, ariile de activitate coincid cu cele de abandon și toate reflectă corespunzător organizarea culturală a respectivului grup - căci, desigur, despre un grup uman este vorba. Chiar dacă repartiția planimetrică a acestor resturi a fost rar urmărită ca regulă generală, premise Pompeii se ițește cu tenacitate printre interpretările uzuale ale paleoliticienilor români. Altfel spus, ansamblurile empiric delimitate chiar apar *ensemble*, ele au fost generate într-un episod unitar și se prezintă „sigilate” geologic. În realitate, acest tip de situații nu constituie deloc norma. De obicei,

²⁴ Facem referire la numeroasele exemple de „nivele culturale” groase de până la 1 metru, care, în loc să îngrijoreze, îmbie arheologii cu perspectiva îmbucurătoare de a analiza ansambluri litice mai mari și, prezumtiv, mai evocatoare pentru conținutul cultural. În realitate, lucrurile stau exact invers: aceste acumulări mai degrabă amalgamează episoade de ocupație diferite, semnăturile „stilistice”, fie și ele clar manifeste, estompându-se corespunzător.

²⁵ Confuzia este sensibil agravată de sistemul de prezentare grafică a profilelor, în care succesiunea geologică și cea culturală fac obiectul unor codificări grafice asemănătoare, sau de descrierea limitelor maxime de grosime a depozitelor geologice, corelată cu prezentarea unui singur profil, care face imposibilă înțelegerea parametrilor topografici ai sitului.

„ansamblurile” ocupă secvențe geologice considerabile, fapt suficient pentru a ridica un mare semn de întrebare cu privire la contemporaneitatea diverselor componente ale acestor unități empirice. Chiar și - sau cu atât mai mult²⁶ - în situația în care energia acumulări geologice a fost scăzută, iar unitățile sedimentare sunt de mici dimensiuni, integritatea ansamblurilor trebuie demonstrată, nu presupusă. Simpla existență a unor situri pluristratificate, ocupate la intervale de mii de ani de grupuri diferite de oameni, arată recurența criteriilor de alegere a habitatului, care puteau recomanda grupurilor umane diferite aceeași locație. Ne putem ușor imagina acest mecanism funcționând într-un interval scurt, de câteva decenii, aflat foarte probabil în afara oricărei semnături stratigrafice vizibile. Mai mult, cel puțin în paleoliticul superior, unde raza exemplele etnografice devine mult mai eficientă, este foarte probabil ca același sit să fi fost ocupat repetitiv, dar, la fel de probabil este ca tipul ocupației să fi fost *diferit*, chiar dacă el aparține aceluiași grup sau tradiții locale (Binford 1981).

O a doua iluzie, rezultată din prima, o reprezintă *gradul de rezoluție* a ansamblurilor. Considerate omogene, asemănătoare, cuprinzând aceleași componente de informație, ele sunt comparate în același orizont de inferență, fie că aparțin musterianului sau epigravettianului. Toate aceste aspecte arată o crasă lipsă de experiență etnografică, în particular pentru paleoliticul superior, unde *diferențierea funcțională* a activităților, siturilor și, implicit, a culturii materiale conservate în fiecare din acestea trebuie să fi constituit *regula*, și nu excepția. În consecință, gradul de rezoluție cu care acestea ansambluri conservă și exprimă informația cultural-istorică este diferit. Cu toate acestea, taxonomia culturală în uz sugerează irezistibil că ansamblurile mici nu sunt altceva decât atomi (sezonieri) ai unor molecule care sunt tradițiile locale (ansamblurile mai mari). Evident, asocierea dintre conținutul siturilor

musteriene și cele din paleoliticul superior este încă și mai greu de acceptat, măcar pentru faptul că sunt despărțite de mari intervale cronologice.

Toate elementele de mai sus indică, într-adevăr, o *schită* a societăților paleolitice, însă una empirică, însăilată spontan, pe seama indiciilor arheologice directe, a perspicacității variabile a arheologilor și a unor umbre confuze de informație etnografică veritabilă.

Latura paleontologică a acestui model de cercetare este deja proeminentă în acest orizont de generalizare teoretică: ea presupune *unitatea de funcționare a lumii sociale paleolitice* și exclude variabilitatea culturală la acest nivel. Între paleoliticul inferior și cel mijlociu, între un sit și altul, între un ansamblu și altul, asemănările sunt mai semnificative decât diferențele, iar conținutul de informație diferă exclusiv ca funcție a volumului de artefacte. Contextele locale sau marile spații cronologice care despart aceste industrii nu sunt considerate relevante, așadar nici istoria care s-a interpus între ele, nici variabilitatea locală inerentă. Singurul om care poate fi imaginat în afara acestor condiționări este, din nou, „omul etern”: iată-l strecurat ilicit într-un spațiu în care ar fi trebuit să lase locul unor oameni istorici reali, cei paleolitici, la rândul lor cel puțin „musterieni”, „aurignacieni” sau „gravettieni”. Dacă, în orizontul înalt, omul paleolitic rămăsese - firesc și inevitabil - identic tuturor oamenilor istorici, în orizontul mediu sunt oamenii paleolitici cei care devin o categorie generică, iar arheologia eșuează în a percepe și evalua corect atât specificul istoric al acestei epoci, cât și profunzimea relativă a diferențelor existente în interiorul ei.

Odată atribuită culturii o *stabilitate de organizare* aproape biologică, oricum anistorică, devine posibilă transferarea către nivelul inferior misiunea de recuperare a indexurilor fosile. Este evident că această idee de stabilitate nu poate proveni din câmpul observațiilor empirice: ea reprezintă efectul imediat al viziunii idealist-normative cu privire la configurația culturii, deja acreditată de nivelul teoretic înalt. Acest postulat de unitate a condiției umane și a principiilor organizării culturale arată, în fapt, că nivelul mediu este *transparent*: comportamentul omului paleolitic

²⁶ Cu atât mai prudentă trebuie să fie definirea unor ansambluri, în situațiile în care eroziunea geologică activă este responsabilă de dimensiunea redusă de depozitelor. Dispariția unor întregi orizonturi conduce frecvent la asocierea mecanică a unor seturi litice diferite.

poate fi înțeles spontan, empiric, de către cercetătorul modern, fără medierea altor analogii, cu excepția celor sugerate de bunul-simț. Pentru a păstra metaforele „optice”, nivelul mediu devine o oglindă în care se reflectă doar arheologii, în contexte paleolitice. *Simțul comun* oferă singurul sistem de interpretare analogică a relației dintre asocierile statice și relațiile dinamice care le-au generat, iar orizontul mediu de teorie nu devine decât o zonă de tranzit grăbit între observațiile empirice și orizontul înalt, simplu spațiu de acumulare a locurilor comune. Cum dialogul la nivele atât de distante este imposibil sau irelevant - ne amintim exemplul articolului din ziar și al marxistului -, confruntarea rămâne sterilă pentru ambele părți: teoria generală nu poate fi provocată de observațiile empirice, care la rândul lor nu pot resimți efectele disciplinatoare ale unei scheme teoretice închegate. Ele se pot de acum acumula în voie: aceasta este misiunea acefală a tipologiei, singura administratoare a diversității culturale paleolitice.

3.3. Nivelul inferior: binomul tipologie-stratigrafie

Aerul paleontologic al nivelului mediu reflectă mai puțin generalitatea impasibilă a orizontului superior de teorie, cât greutatea nefirească - cantitate transformată în calitate - pe care practica repetitivă a căpătat-o de-a lungul deceniilor. Altfel spus, multe din rațiunile care organizează nivelul mijlociu nu sunt deduse din constelația teoretică înaltă, cât reprezintă simple reflexe cimentate de normele apăsătoare ale practicii.

N-ar trebui uitat că arheologii își desfășoară activitatea în comunități mai largi, care recomandă, dacă nu impun, anumite standarde științifice și sugerează căile potrivite de acțiune. Iar dacă respectiva comunitate este mică, conservatoare, ierarhizată și inserată într-un sistem mai larg, dar organizat după principii similare - cum este ansamblul comunității arheologice românești -, este mai ușor de înțeles de ce depeizarea și analiza critică a teoriilor și metodelor de cercetare este foarte dificilă. Așa se explică caracterul redundant al practicii de cercetare a preistoriei, care alocă prea puțin timp reflecției și foarte mult timp îmbogățirii setului de „date” primare extrase prin săpături.

În plus, este esențial ca, pentru a fi înțeles de către colegii de breaslă, să le vorbești limba. Și cum dialectul cultural-istoric era singurul acreditat, „culturile”, „fazele”, „tradițiile” și „aspectele regionale” au năpădit prompt și cercetarea epocii paleolitice. Nu putem evalua corespunzător greutatea reală a acestei disperate dorințe de comunicare. Știm sigur, însă, că încărcătura de sens a termenilor invocați trebuie să fie aprioric diferită atunci când se aplică unor vânători-culegători gravettieni sau unor agricultori de la finele epocii bronzului.

De aproape un secol, sistematizarea acestor date primare utilizează, în arheologia paleoliticului din România, venerabilele principii ale tipologiei și stratigrafiei. Siturile paleolitice, cercetate ca regulă generală în cadrele obsedante ale stratigrafiei *verticale*, pun la dispoziția cercetătorului, așa cum am văzut, „ansambluri”, adică asocieri fizice de artefacte, într-un anumit context geologic. Asocierea stratigrafică este frecvent „ameliorată” de alte criterii empirice - identitatea materiei prime și similitudinile formale -, care conduc frecvent la ignorarea evidențelor stratigrafice și la corectarea unor eventuale presupuse perturbări pe seama experienței inefabile a cercetătorului. În orice caz, limita dintre cele două metode este negociată *ad-hoc*, iar competiția amicală dintre ele reflectă mai degrabă complexitatea cu care este *percepută* o anumită situație stratigrafică, decât realitățile geologice.

În general, odată delimitate, aceste asocieri indică irezistibil identitatea de timp și acțiune care le-a creat: artefactele provin ca urmare a unui episod comportamental singular și coerent. Nu vom reveni, desigur, asupra valabilității acestei supoziții, și vom presupune că această situație corespunde constant realității. Conținutul ansamblurilor (într-un procent copleșitor alcătuite din material litic) este organizat în categorii tipologice, pe baza caracteristicilor formale ale artefactelor. Atât morfologia, cât și ponderea diverselor categorii morfologice servesc la delimitarea și compararea acestor ansambluri, la încadrarea lor cronologică și culturală și, în continuare, la diverse interpretări „istorice” (Păunescu 1980). Semnificativ, aceste interpretări istorice ignoră referința explicită la un nivel mediu - a cărui inaniție am expus-o mai sus - și escaladează

scara inferențelor prin generalizarea observațiilor primare realizate în orizontul inferior.

Principiul care încurajează această temerar derapaj îl reprezintă *semnificația normativ-stilistică* cu care sunt investite tipurile de unelte. Acestea reprezintă formele mentale imprimate în materie de către tradițiile culturale (citește grupurile etnice) paleolitice. Totul se petrece ca și cum artizanii paleolitici ar fi cioplit uneltele de dragul formei, în conformitate deplină cu idealurile estetice învățate, fără a ține cont de necesitățile funcționale, sau de materia primă, și ar fi abandonat altruist respectivul artefact, în formula sa finită, voracității clasificatorii a arheologilor. Atât de mare este încrederea în caracterul normativ-stilistic al tipurilor de unelte, încât descoperirea unui singur artefact „tipic” (conform manualelor) este suficientă pentru o încadrare culturală, fie ea și „probabilă”. De altfel, rolul „fosilelor” directe nu poate fi subestimat nici în cazul ansamblurilor mari: chiar și atunci când principiul discriminatoriu între diversele „faze” culturale este reprezentat de bizarul raport dintre, de exemplu, gratoare și burine, prezența și trăsăturile particulare ale celor două categorii tipologice rămân, desigur, indiciile preliminare de bază pentru orice încadrare culturală. Gravitând orbește - și, probabil din acest motiv, foarte concentrată - în jurul uneltelor de piatră, arheologia românească a manifestat, în același timp, un stupefiant dezinteres pentru funcționalitatea acestor unelte, pentru poziția lor în ansamblul tehnologiei epocii și, implicit, pentru locul acesteia din urmă în raport cu modul de viață al comunităților respective, trădând astfel, chiar și la cel mai modest nivel analitic, orice obiectiv *istoric* de cunoaștere.

Așa s-a ajuns ca distribuția „fosilelor directe” în timp și spațiu să indice *direct* evenimentele sau procesele istorice care au jalonat existența acestor colectivități: evoluția locală, migrație, degenerare, aculturație etc. Orice altă scară intermediară a evenimentelor, care ar putea discuta comportamentele pe termen scurt sau mediu, este exclusă, pentru că simpla postulare a semnificației normative a uneltelor exclude *de facto* orice alt factor de variabilitate și împiedică, implicit, orice adâncire a analizei cauzale. Modele generale și

vagi de comportament uman coboară din sânul teoriei de rang înalt pentru a sa seama de jocul inefabil al claselor tipologice. Și, în vreme ce tipologia servește unui singur obiectiv, stabilirea *taxonomiei* culturale, stratigrafia oferă eșafodajul de cronologie relativă necesară delimitării configurațiilor pe care le ia în timp această taxonomie.

Sistemul de ordonare rezultat nu ar putea stârni în nici un caz nemulțumirea lui Linné: el este integral *paleontologic*. Acolo unde paleontologia postulează unitatea lumii vii, arheologia paleoliticului din România postulează unitatea de organizare a vieții culturale, prin ideea normativă; la fel, ereditatea caracterelor dobândite poate fi urmărită pe seama evoluției lente a tipurilor de unelte; secvențele catastrofice își au și ele pandantul lor arheologic, migrațiile; nu în ultimul rând, ambele discipline își bazează interpretările pe fosile și pe analogii extrase din funcționarea lumii animale sau culturale observabile în prezent. Mai mult, în calitate de sistem, modelul paleontologic dispune și de o capacitate inerentă de adaptare, prin înglobarea unui nesfârșit număr de „specii” și „sub-specii” culturale, simple constelații tipologice, unificate axiomatic doar de ideea de „stil etnic”, abuziv delimitate pe teren și, mai ales, lipsite de orice semnificație în termeni comportamentali. În fapt, ceea ce se uită este că taxonomia, ca atare, nu constituie un instrument *explicativ*: ea nu vorbește despre *semnificația* diferențelor și asemănărilor pe care le înscriează și, în această ipostază, calitatea unui sistem taxonomic se măsoară doar în funcție de capacitatea lui de a include cât mai multe clase și categorii. Fără a nega meritele sistemului paleontologic, nu strică să reamintim că misiunea arheologiei trebuie să ținăască dincolo de descoperirea „fosilelor” și organizarea lor în clase, specii, genuri sau subgenuri.

4. CÂTEVA CONCLUZII

Prezentarea critică de mai sus a reușit să delimiteze mulțumitor, credem noi, conținutul teoretic și metodologic, ca și modul de funcționare a cercetării paleoliticului din România, în versiunea sa „clasică”. Sintetic, principalele defecte ale modelului paleontologic rezidă în: generalitatea sterilă a nivelului

teoretic înalt; inaniția nivelului teoretic mediu, care a eșuat în a adapta corespunzător chestionarul cercetării la realitățile empirice ale documentației arheologice și a perpetuat uzul unor analogii nepotrivite pentru înțelegerea unor societăți lipsite, oricum, de un echivalent etnografic sau istoric întru-totul adecvat; caracterul mecanic și lipsit de profunzime analitică al tehnicilor de recuperare în teren și de sistematizare a informațiilor arheologice.

În ceea ce privește calitățile acestui model de cercetare, ele țin mai degrabă de pragmatism și eficiență: mecanismul clasificărilor tipologice și diviziunilor stratigrafice poate procesa rapid un volum impresionant de artefacte; unitatea metodei utilizate, care omogenizează limbajul descriptiv, permite compararea efectivă a unor ansambluri litice aflate la mari distanțe în spațiu (și chiar și timp, în măsura în care nu ies din perimetrele culturale propuse de îndreptările tipologice). Aceste două virtuți nu sunt, desigur lipsite de efecte perverse: rapiditatea se bazează pe renunțarea deliberată la cuantificarea tuturor factorilor care determină morfologia uneltelor și armelor de piatră; unitatea lexicului împiedică evaluarea corespunzătoare a diferențelor dintre ansambluri, cu excepția celei dintre ansamblurile mari, prelucrate statistic, și cele prea mici pentru a se preta acestui tratament.

Acest aparent mărunte renunțări în plan metodologic nu reprezintă, însă, decât vârful unui masiv aisberg teoretic, care înglobează câteva teze fundamentale: unitatea trans-istorică a condiției umane; constanța structurală a culturii, alcătuită din modele de comportament normative; imuabilitatea structurii, funcțiilor și efectelor tehnologiei; regularitatea efectelor geologice, care se repliază discret și fără efecte importante în fața ofensivei analitice a arheologilor.

Multe dintre aceste premise sunt greu de contestat în sine: ele sunt aproximări teoretice ale unor realități empirice și, în raport cu nivelul de analiză la care se opresc, sunt greu de înlocuit cu altele, care să prezinte garanții mai solide - în orice caz nu în cadrul sistemului general din care fac parte. Nu ne propunem aici să evaluăm posibilitatea unei alte înlănțuiri teoretice, deși argumente empirice opuse pot fi imaginate, atât în privința evoluției sociale și

culturale globale, cât și în ceea ce privește natura culturii, societății și chiar a tehnologiei paleolitice. Tot ce am încercat să evidențiem au fost consecințele pe care această înlănțuire de presupoziii le atrag în plan interpretativ.

Astfel, premisa unității condiției umane, platforma minimală a istoriei-ca-discurs, a fost mult supralicitată; iluzia naivă că gândirea oamenilor din trecut este ușor de decriptat²⁷ a pus bazele unui monolog surd și plin de suficiență al omului modern care este arheologul. Ideea familiarității aproximative a comportamentelor umane, fără a fi permanent evaluată critic, a lăsat loc impresiei de familiaritate absolută, ceea ce a limitat drastic și aprioric interesul și imaginația metodologică necesare arheologilor pentru a explora exact spațiul unde această familiaritate se rarefiază, *specificul*. Omul paleolitic, tot mai greu de distins de omul „omului etern” - convenția idealtipică de care orice studiu istoric încearcă să se îndepărteze -, a devenit treptat un simplu pretext pentru o interminabilă descriere și clasificare paleontologică a culturii sale materiale, în funcție de criterii lipsite de orice valabilitate comportamentală, paleoetnografică și, ca atare, istorică. Acest deznodământ a fost facilitat de celălalt postulat, cel privind unitatea structurală a culturii, care a obliterat perceperea naturii *originale* a societăților paleolitice. El a lăsat, în cel mai bun caz, un larg spațiu de manevră regresului selectiv al gândirii evoluționiste, mulțumit să decupeze variabil din „societatea cum o știm noi” anumite componente. Înțelegerea istorică a societăților paleolitice nu se poate realiza, însă, pe seama tezei că ele reprezintă un embrion al unui model veșnic de societate, sau pe presupuziția că organizarea culturală este o constantă în timp, încât simpla înscriere a variabilelor idiosincratice din tehnologie este suficientă pentru a

²⁷ Idee deosebit de activă în cazul paleoliticului, unde acțiunea stereotipului „copilăria umanității” este mult mai eficace. Această premisă a *simplității* nu contrazice premisa *unității cognitive* umane: un om rațional poate accepta înțelege, pe principii logice, un copil; tot ceea ce îi lipsește, eventual, acestuia din urmă ar fi maturitatea, complexitatea conceptelor și abilitatea de a le corela etc. Absența acestor trăsături nu îl aruncă, însă, în afara umanității și, deci, în afara capacității noastre de a-l înțelege.

epuiza micile specificități culturale și sociale care îi șicanează veșnicia.

Vom conchide că, după un model baconian încă larg răspândit în arheologia românească, cercetarea paleoliticului a nutrit speranța vană că simpla acumulare de informații brute conduce nemediat la cunoașterea istorică. Ne amintim aici o metaforă a lui L. Binford (1981): vindecarea și prevenirea unei boli nu se poate realiza doar prin studiul comparativ al simptomelor ei, ci prin înțelegerea cauzelor care au produs-o. Ignorarea acestui învățământ banal extras din istoria medicinei explică numărul mare de pacienți monografici care au decedat. Fără

asumarea și corijarea acestor lipsuri, șansele unui progres semnificativ în cunoașterea paleoliticului sunt minime. Există deja suficiente indicii etnografice și arheologice pentru a imagina, de-a lungul celei mai lungi epoci din istoria umanității, o lume foarte specifică, profund originală din punct de vedere social, economic și religios. Înțelegerea ei are nevoie de un aparat teoretic și metodologic complex, elastic și imaginativ. Considerentele de spațiu ne împiedică să trasăm - fie și sumar - câteva din liniile sale de forță aici, dar ne propunem să o facem, pe larg, cu proxima ocazie.

BIBLIOGRAFIE

- Anghelinu 2000a** - M. Anghelinu, *Un decupaj analitic al arheologiei paleoliticului din România*, Cercetări Arheologice XI, partea I, 2000, p. 271-282.
- Anghelinu 2000b** - M. Anghelinu, *Utilajul litic și arheologia paleoliticului din România. Simptomele unei crize*, Oltenia XII, 2000, p. 11-27.
- Anghelinu 2003** - M. Anghelinu, *Note privind impactul marxismului în teoria și practica arheologiei preistorice din România*, Cercetări arheologice XII, 2003, p. 275-304.
- Anghelinu 2004** - M. Anghelinu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2004.
- Anthony 1997** - D. Anthony, *Prehistoric Migration as Social Process*, J. Chapman, H. Hamerow (eds.) *Migration and Invasions in Archaeological Explanation*, BAR-IS 664, Oxford, 1997, 21-32.
- Bailey 1983** - G. N. Bailey, *Concepts of Time in Quaternary Prehistory*, *Annual Review of Anthropology*, nr. 12, 1983, 166-167.
- Beck Kehoe 1998** - A. Beck Kehoe, *The Land of Prehistory. A Critical History of American Archaeology*, Ed. Routledge, London, 1998.
- Binford 1972** - L. Binford, *Contemporary Model Building: Paradigms and the Current State of Palaeolithic Research*, D. Clarke (ed.), *Models in Archaeology*, Ed. Methuen, London, 1972, 109-165.
- Binford 1980** - L. Binford, *Willow smoke and dogs'tails: hunter-gatherer settlement systems and archaeological site formation*, *American Antiquity* 45, 1980, 4-20.
- Binford 1981** - L. Binford, *Bones. Ancient Men and Modern Myths*, Ed. Academic Press, New York, 1981.
- Binford 1982** - L. Binford, *The Archaeology of Place*, *Journal of Anthropological Archaeology*, nr. 1, vol. 1, 1982, 5-31.
- Bitiri 1972** - M. Bitiri, *Paleoliticul din Țara Oașului*, Ed. Centrului de Informare și Documentare în Științele Sociale și Politice, București, 1972.
- Bolomey 1973** - Al. Bolomey, *Noi moduri de abordare a preistoriei*, SCIVA, tom 24, nr. 4, 1973, 621-631.
- Bolomey 1989** - Al. Bolomey, *Considerații asupra resturilor de mamifere din stațiunea gravetiană de la Lespezi-Lutărie*, jud. Bacău, Carpica XX, 1989, 271-296.
- Brudiu 1974** - M. Brudiu, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova*, Ed. Centrului de Informare și Documentare în Științele Sociale și Politice, București, 1974.
- Cârciumaru 1985** - M. Cârciumaru, *La relation homme-environnement élément important de la dynamique de la société humaine au cours du Paléolithique et de l'Épipaléolithique sur le territoire de la Roumanie*, Dacia, N.S. XXIX, 1-2, 1985, 7-34.

- Cârciumaru 1999** - M. Cârciumaru, *Le Paléolithique en Roumanie*, Ed. Jérôme Millon, Grenoble, 1999.
- Chirica 2001** - V. Chirica, *Gisements paléolithiques de Mitoc. Le Paléolithique supérieur de Roumanie à la lumière des découvertes de Mitoc*, Ed. Helios, Iași, 2001.
- Chirica, Borziac, Chettraru 1996** - V. Chirica, I. Borziac, N. Chettraru, *Gisements du Paléolithique supérieur ancien entre le Dniestr et la Tissa*, BAI, V, Ed. Helios, Iași, 1996.
- Chirica, Borziac 2005** - V. Chirica, I. Borziac, *Gisements du Paléolithique inférieur et moyen entre le Dniestr et la Tissa*, BAI, XIV, Ed. Helios, Iași, 2005.
- Clark 2002** - G. A. Clark, *Observations on Paradigmatic Bias in French and American Paleolithic Archaeology*, L. G. Straus (ed.), *The Role of American Archeologists in the Study of the European Upper Paleolithic*, BAR-IS 1048, 2002, p. 19-26
- Clark, Lindly 1991** - G. A. Clark, J. M. Lindly, *On Paradigmatic Biases and Paleolithic Research Traditions*, *Current Anthropology*, vol. 32, nr. 5, 1991, p. 577-587.
- Clastres 1995** - P. Clastres, *Societatea contra statului*. Studii de antropologie politică, Ed. Ararat, București, 1995.
- Cleuziou, Coudart, Demoule, Schnapp 1991** - S. Cleuziou, A. Coudart, J.-P. Demoule, A. Schnapp, *The Use of Theory in French Archaeology*, I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe: the Last Three Decades*, Ed. Routledge, London, 1991, p. 91-128.
- Demoule 1999** - J.-P. Demoule, *Culture and Identity: French Archaeologists and Historians*, *Antiquity*, vol. 73, 279, 1999, 190-197.
- Dunnell 1980** - R. Dunnell, *Evolutionary theory and archaeology*, *Advances in Archaeological Method and Theory*, nr. 3, 1980, 35-99.
- Mogoșanu 1978** - Fl. Mogoșanu, *Paleoliticul din Banat*, Ed. Academiei, București, 1978.
- Furet 2002** - F. Furet, *Atelierul istoriei*, Ed. Corint, București, 2002.
- Gamble 2000** - C. Gamble, *The Palaeolithic Societies of Europe*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2000.
- Lyman, O'Brien 1998** - R. L. Lyman, M. J. O'Brien, *The Goals of Evolutionary Archaeology*, *Current Anthropology*, vol. 39, nr. 5, 1998, p. 615-652.
- Moroșan 1938** - N. N. Moroșan, *Le Pléistocene et le Paléolithique de la Roumanie de nord-est*, *Anuarul Institutului geologic al României*, vol. XIX, 1938, p. 8-52.
- Nicolăescu-Plopșor 1938** - C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Le Paléolithique en Roumanie*, *Dacia* V-VI, 1938, p. 41-107.
- Nicolăescu-Plopșor 1956** - C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Rezultatele principale ale cercetărilor paleolitice în ultimii patru ani în R.P.R.*, SCIV, tom VII, nr. 1-2, 1956, p. 7-40.
- Nicolăescu-Plopșor 1965** - C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Oamenii din vârsta veche a pietrei*, Ed. Științifică, București, 1965.
- Otte, Keeley 1990** - M. Otte, L. Keeley, *The Impact of Regionalism on Palaeolithic studies*, *Current Anthropology*, vol. 31, 1990, p. 577-582.
- Păunescu 1987** - Al. Păunescu, *Exposé sur les recherches paléolithique en Roumanie*, V. Chirica (ed.), *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, B.A.I. II, Iași, 1987, p. 2-23.
- Păunescu 1998** - Al. Păunescu, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut*, vol. I, 1, Ed. Satya Sai, București, 1998.
- Păunescu 1980** - Al. Păunescu, *Evoluția istorică pe teritoriul României din paleolitic până la începutul neoliticului*, în SCIVA, tom 31, nr. 4, 1980, p. 519-546.
- Păunescu 1999a** - Al. Păunescu, *Paleoliticul și Mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut*, vol. I, 2, Ed. Satya Sai, București, 1999.
- Păunescu 1999b** - Al. Păunescu, *Paleoliticul și Mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei*, vol. II, Ed. Satya Sai, București, 1999.
- Păunescu 2000** - Al. Păunescu, *Paleoliticul și Mezoliticul din spațiul cuprins între Carpați și Dunăre*, Ed. AGIR, București, 2000.
- Păunescu 2001a** - Al. Păunescu, *Paleoliticul și Mezoliticul din spațiul transilvan*, Ed. AGIR, București, 2001.
- Păunescu 2001b** - Al. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul României*, M. Petrescu-Dâmbovița, Al. Vulpe (coord.) *Istoria românilor*, vol. I, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 66-104.

- Păunescu et al. 1977** - Al. Păunescu, E. Cârciumar, M. Cârciumar, P. Vasilescu, *Semnificația cronostratigrafică și paleoclimatică a unor analize chimice, granulometrice și palinologice în unele așezări paleolitice din Bazinul Ceahlăului. Considerații asupra tipului și caracterului așezărilor*, SCIVA, tom 28, nr. 2, 1977, p. 157-183.
- Radkowski 2000** - G. H. de Radkowski, *Antropologie generală*, Ed. Amarcord, Timișoara, 2000.
- Rowley-Conwy 2001** - P. Rowley-Conwy, *Time, change and the archaeology of hunter-gatherers: how original is the «Original Affluent Society»*, C. Panter-Brick, R. L. Layton, P. Rowley-Conwy, *Hunter-gatherers: an interdisciplinary perspective*, Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2001, p. 39-72.
- Sahlins 1968** - M. Sahlins, *Note on the original affluent society*, R.B. Lee, I. DeVore (eds.), *Man the Hunter*, Ed. Aldine, Chicago, 1968, p. 85-89.
- Stern 1994** - N. Stern, *The implication of time-averaging for reconstructing the land-use patterns of early tool-using hominids*, *Journal of Human Evolution*, nr. 27, 1994, 89-105.
- Stoczkowski 2001** - W. Stoczkowski, *Anthropologie naïve, anthropologie savante. De l'origine de l'homme, de l'imagination et des idées reçues*, CNRS Editions, Paris, 2001.
- Trigger 1971** - B. G. Trigger, *Archaeology and ecology*, *World Archaeology*, vol. 2, nr. 3, 1971, p. 321-336.
- Trigger 1984** - B. G. Trigger, *Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist*, *Man* (N.S.), nr. 19, 1984, p. 355-370.
- Trigger 1989** - B. G. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1989.
- Winterhalder 2001** - B. Winterhalder, *The behavioral ecology of hunter-gatherers*, C. Panter-Brick, R. L. Layton, P. Rowley-Conwy, *Hunter-gatherers: an interdisciplinary perspective*, Cambridge, Cambridge Univ. Press, 2001, p. 13-38.

Mircea Anghelinu

Valahia University of Târgoviște, Faculty of Humanities,
Lt. Stancu Ion 34-36, RO - 130105, Târgoviște
mircea_anghelinu@yahoo.com